

POLSKA AKADEMIA NAUK
INSTYTUT GEOGRAFII I PRZESTRZENNEGO ZAGOSPODAROWANIA

POLISH ACADEMY OF SCIENCES
INSTITUTE OF GEOGRAPHY AND SPATIAL ORGANIZATION

**PRZEKSZTAŁCENIA PAŃSTWOWEGO ROLNICTWA
W POLSCE - SKUTKI SPOŁECZNE, EKONOMICZNE
I PRZESTRZENNE**

Włodzimierz Zgliński

Nr 48

1997

ZESZYTY

INSTYTUTU GEOGRAFII I PRZESTRZENNEGO ZAGOSPODAROWANIA

PAN

POLSKA AKADEMIA NAUK
INSTYTUT GEOGRAFII I PRZESTRZENNEGO ZAGOSPODAROWANIA

POLISH ACADEMY OF SCIENCES
INSTITUTE OF GEOGRAPHY AND SPATIAL ORGANIZATION

**PRZEKSZTAŁCENIA PAŃSTWOWEGO ROLNICTWA
W POLSCE - SKUTKI SPOŁECZNE, EKONOMICZNE
I PRZESTRZENNE**

Włodzimierz Zgliński

Nr 48

1997

**TRANSFORMATIONS OF THE STATE-OWNED AGRICULTURE IN POLAND
THEIR SOCIAL, ECONOMIC AND SPATIAL CONSEQUENCES**

ZESZYTY

**INSTYTUTU GEOGRAFII I PRZESTRZENNEGO ZAGOSPODAROWANIA
PAN**

Redaguje zespół w składzie:
Teresa Kozłowska-Szczęsna (redaktor)
Grzegorz Węclawowicz (zastępca redaktora)
Jerzy Grzeszczak
Marek Degórski

Barbara Jaworska (sekretarz)

Adres redakcji:
00-818 Warszawa, ul. Twarda 51/55
tel.(48-22) 69 78 841
fax.(48-22) 620 62 21

Opiniowała do druku:
doc. dr hab. Władysława Stola

Abstract.

The main aim of the present paper is to show the transformation of state farming in Poland after 1989. The author attempts to describe the process of liquidation of state owned farming (PGR), the process of taking over their property by the Treasury Agricultural Property Agency (AWRSP) as well as the possibilities of their restructurization and privatization. The social, economic and spatial consequences of the process are also shown.

Key words: transformation of state farming in Poland, state-operated farms (PGR), Treasury Agricultural Property Agency (AWRSP)

SPIS TREŚCI

Przekształcenia państwowego rolnictwa w Polsce - skutki społeczne, ekonomiczne i przestrzenne	5
1. Wprowadzenie	5
2. Strategia przemian twórczą destrukcją czy szansą poprawy gospodarowania ?	7
3. Zadania Agencji Własności Rolnej Skarbu Państwa w procesie prywatyzacji państwowego rolnictwa	11
4. Przebieg przekształceń restrukturyzacyjno-prywatyzacyjnych gruntów sektora państwowego rolnictwa (w okresie styczeń 1992 - czerwiec 1995)	15
4.1. Przejmowanie mienia	15
4.2. Zagospodarowanie mienia	17
4.2.1. Sprzedaż gruntów	18
4.2.2. Gospodarstwa dzierżawione	19
4.3. Gospodarstwa Skarbu Państwa	21
4.3.1. Gospodarstwa administrowane	21
4.3.2. Gospodarstwa w tymczasowym zarządzaniu i oczekujące na zagospodarowanie	22
4.4. Grunty odłogowane	22
4.5. Przekształcenia własnościowe państwowych gospodarstw rybackich	23
5. Sytuacja ekonomiczna AWRSP oraz prywatyzowanych gospodarstw państwowych	25
6. Zmiany zatrudnienia w procesie prywatyzacji państwowego rolnictwa	32
7. Pozarolnicze funkcje państwowych przedsiębiorstw gospodarki rolnej w procesie prywatyzacji	37
<i>Transformations of the state-owned agriculture in Poland: their social, economic and spatial consequences - summary</i>	43
Ryciny	45
Aneks	61

Przekształcenia państwowego rolnictwa w Polsce

- skutki społeczne, ekonomiczne i przestrzenne

1. Wprowadzenie

Sześcioletni okres przekształceń ustrojowych w sektorze państwowego rolnictwa oraz czteroletnia działalność Agencji Własności Rolnej Skarbu Państwa (AWRSP) powołanej do jego restrukturyzacji i prywatyzacji skłania do oceny zarówno przyjętej strategii przemian jak i wyników gospodarczo-społecznych.

Generalnie, na podstawie wymiernych skutków gospodarczych i społecznych, dotychczasowe przekształcenia należy ocenić negatywnie.

Do 31 grudnia 1993 r. zgodnie z sejmową Ustawą z 1991 r. zlikwidowane zostały Państwowe Gospodarstwa Rolne, których mienie przejęła i częściowo rozdysponowała oraz próbowała zagospodarować AWRSP.

W ten sposób formalnie i praktycznie przestały istnieć wielkoprzestrzenne, socjalistyczne, państwowe gospodarstwa, które przez 45 lat stanowiły trwały element krajobrazu Polski, zwłaszcza w północnych i zachodnich regionach, gdzie ich udział niejednokrotnie (w przeszło 200 gminach) przewyższał rolnictwo indywidualne. Pozostał po nich *"krajobraz po bitwie"*¹.

Odłogi dorównujące powierzchnią terytorium woj. leszczyńskiego, 300 tysięczna armia bezrobotnych, niewykorzystane i ulegające dewastacji budynki, olbrzymie zadłużenie przekraczające wartość majątku obrotowego i niekiedy uprzednie dotacje państwa do PGR, prawie połowa przejętej ziemi do połowy 1994 r. w tymczasowym zarządzaniu (równa połowie terytorium Holandii), znaczne zmniejszenie produkcji - to wymierne skutki przemian restrukturyzacyjno-własnościowych.

Sektor państwowy w rolnictwie odgrywał znaczną rolę w zaspokojeniu potrzeb wyżywieniowych ludności zwłaszcza w zakresie roślin oleistych, zbóż, ziemniaków, mięsa i mleka oraz w produkcji kwalifikowanych nasion i zarodowych zwierząt hodowlanych. W latach 1986-1990 posiadając około 19% krajowych użytków rolnych sektor państwowy wytwarzał 18% produkcji globalnej rolnictwa, ponad 18% produkcji końcowej brutto oraz 21% produkcji towarowej. Pomimo, iż cechowała go nieco niższa produktywność ziemi (wartość produkcji globalnej na 1 ha UR) niż w gospodarce indywidualnej to jednak znacznie wyższe były wskaźniki towarowości (zarówno jej poziomu jak i stopnia).

¹ „Krajobraz po bitwie” - to tytuł artykułu J.Główczyka w 10 numerze "Agroprologu" z 1994 r. o likwidacji PGR.

Miara jego rangi w 1991 r. był udział w krajowym skupie scentralizowanym produktów rolnych, który wynosił: 64,8% rzepaku, 38,0% zbóż, 30,9% ziemniaków, 24,5% trzody chlewnej, 20,0% bydła, 14,3% mleka, 13,5% buraków cukrowych.

W latach 1981-1988 jak wynikało z badań IERiGZ przeciętne tempo poprawy efektywności gospodarowania w gospodarstwach państwowych wynosiło 4% i było wyższe niż w gospodarstwach chłopskich (1%). Wskaźnikiem poprawy efektywności gospodarowania jest także wzrost wydajności pracy, szczególnie liczony produkcją czystą. W pięcioleciu 1986-1990 była ona ponad dwukrotnie wyższa niż w pięcioleciu 1976-1980. Nastąpiła także znaczna poprawa relacji w stosunku do gospodarstw chłopskich. Jeśli w pięcioleciu 1976-1980 wydajność pracy w PGR była o ponad 1/4 niższa niż w gospodarce chłopskiej, to w latach 1986-1990 o około 1/2 wyższa. PGR wyprzedziły więc gospodarke chłopską pod względem produkcji czystej w przeliczeniu na 1 zatrudnionego, natomiast ustępowały pod względem wielkości produkcji czystej w przeliczeniu na 1 ha UR (Dzun 1994). Nie można więc w zupełności podważać wzrastających efektów finansowych i malejącej deficytowości znacznej ilości gospodarstw państwowych w dekadzie lat osiemdziesiątych, zwłaszcza w ostatnich jej latach (tab. 1).

Tabela 1. Efekty finansowe sektora państwowego rolnictwa w latach 1980-1991 (w starych złotych)

Lata	Zysk bilansowy			Gospodarstwa deficytowe		
	(mld zł, ceny bieżące)			liczba	udział w ogólnej liczbie PGR (%)	suma strat w mld zł
	ogółem	bez dotacji	stopa zysku			
1980/81				725	69,2	26,5
1981/82	28,1	+4,0	12,3	255	21,5	7,0
1982/83	28,6	-14,0	8,2	180	14,3	7,2
1983/84	49,2	-13,1	12,2	61	4,8	2,0
1984/85	56,4	-19,7	11,5	51	4,1	1,2
1985/86	57,2	-23,4	9,8	81	6,4	3,1
1987	85,8	-5,3	9,3	63	5,1	2,8
1988	239,2	+86,1	13,7	28	2,3	1,6
1889	2391,1	*	14,6	3	0,2	*

W 1990 r. PGR osiągnęły zysk w wysokości 6071,6 mld zł (stopę zysku 44,1%), równocześnie wzrosła jednak liczba gospodarstw deficytowych z 3 do 21, o łącznym deficycie 18 mld zł.

Ostre reguły terapii szokowej L. Balcerowicza nie stworzyły szansy adaptacji gospodarki scentralizowanej do rynkowej i gwałtownie ograniczyły rozmiary produkcji rolnictwa państwowego. Ogólna powierzchnia zasiewów zmniejszyła się w latach 1989-1993 o 39,5%, w tym powierzchnia uprawy zbóż o 19,1%, ziemniaków o 76,7%, buraków cukrowych o ponad 36%, a rzepaku o 70%.

W ciągu tych czterech lat zmniejszyła się także produkcja zwierzęca. Pogłowie bydła spadło o 60%, w tym krów o 56%, trzody chlewnej o 52%, a owiec o 80%. O ponad połowę spadła produkcja mleka, a sprzedaż żywca o 70%.

Szczególnie dotkliwe, rzutujące na przyszłość poziomu produkcji roślinnej i jakość płodów rolnych, było wyniszczenie hodowli roślin i nasiennictwa oraz hodowli zarodowej. Spadek zaopatrzenia w kwalifikowany materiał siewny zbóż wyniósł 65%, a sadzeniaków ziemniaków 80%.

Mimo, iż przedstawione wyżej fakty mają charakter obiektywny, były one również skutkiem niekorzystnej sytuacji ogólnogospodarczej, na okres której przypadły przemiany własnościowo-restrukturyzacyjne rolnictwa państwowego. Rolnictwo to, wcześniej dotowane przez państwo, nie było przygotowane do rewolucyjnych przemian w zasadach funkcjonowania. Wprowadzenie w 1989 r. wolnych cen na produkty rolne, a od 1990 r. zasad gospodarki rynkowej - ujawniło wszystkie słabości organizacyjne i społeczne gospodarstw państwowych. Do najważniejszych należy tu zaliczyć: mało sprawne systemy organizacji i centralnego zarządzania, nadmierne zatrudnienie, przeinwestowanie - głównie w zakresie budynków i budowli, przeciążenie funkcjami socjalnymi. Skutkiem tego było gwałtowne pogorszenie się sytuacji finansowej tych gospodarstw. Okazały się one mało odporne na zmiany warunków gospodarowania. W latach 1990-1991, w wyniku wprowadzenia wysokiego oprocentowania kredytów, zadłużenie PGR dodatkowo gwałtownie wzrosło, co w dużym stopniu pogorszyło ich i tak trudną sytuację. W 1992 r. pojawiły się ponadto trudności natury agrotechnicznej, związane z ograniczeniem nawożenia mineralnego i wapnowania, zmniejszeniem ilości kwalifikowanego materiału siewnego oraz środków ochrony roślin. Spadek opłacalności produkcji roślinnej na glebach słabych lub trudnych do uprawy powodował odłogowanie znacznych powierzchni gospodarstw. Z danych spisu GUS z 1992 r. wynika, że aż 402 tys. ha gruntów rolnych PGR było odłogowanych, co stanowiło 12% użytków rolnych (15% gruntów rolnych) tego sektora. W niektórych województwach wskaźnik ten był wielokrotnie wyższy i sięgał 30-50% (woj. suwalskie, białostockie, krośnieńskie). Pogorszenie wyników ekonomicznych spowodowała też susza w 1992 r.

2. Strategia przemian twórczą destrukcją czy szansą poprawy gospodarowania?

W ocenie przyjętej strategii prywatyzacji państwowego sektora rolnictwa na ogół przejawiają się dwa odmienne poglądy. Pierwszy zakłada doktrynalno-polityczny charakter prywatyzacji. Państwowe gospodarstwa rolne będące socjalistycznym, uprzywilejowanym sektorem za wszelką cenę musiały być zlikwidowane i to możliwie jak najszybciej.

Drugi pogląd zakłada, iż gospodarstwa te w dotychczasowej formie organizacyjno-ekonomicznej bez dotacji państwa nie były zdolne przystosować się do nowych reguł gospodarki rynkowej, a strategia przemian, tempo i formy były tylko tego następstwem.

Nie wnikając, która z przedstawionych opcji uruchomiła proces przekształceń należy podkreślić, że żadna z nich nie kierowała się racjonalnymi przesłankami, nie uwzględniała skutków ekonomicznych i społecznych, terytorialnego rozkładu PGR, popytu na ziemię itd.

Nie ulega jednak wątpliwości, że doktrynalne cele polityczne oraz przyjęta neoliberalna polityka gospodarcza doprowadziły do żywiołowych procesów upadłościowych państwowych gospodarstw rolnych. Ich likwidacja nie musiała być jednak celem samoistnym uświęcającym hasło "prywatyzacja dla prywatyzacji", lecz wynikać z określonych racjonalnych celów, z przyjętej polityki rolnej wobec całego rolnictwa. Brak tej polityki spowodował, że cała dyskusja nad tym problemem koncentrowała się bardziej na technikach prywatyzacji niż nad jej celami i zakresem. Według B. Skwarka (1992) w polityce rolnej należało znaleźć odpowiedź na zasadnicze pytania dotyczące celów i zakresu prywatyzacji.

- Czy prywatyzacja ma służyć całkowitej likwidacji PGR, czy też należy liczyć się w przyszłości z pozostawieniem części sektora państwowego, jak to miało miejsce w II Rzeczypospolitej?

- Budowie jakiego ustroju rolnego ma służyć prywatyzacja - opartego na gospodarstwach rodzinnych typu francuskiego czy farmerskich, typu północnoamerykańskiego?

- Co dalej z państwowymi gospodarstwami nastawionymi na pracochłonną i kapitałochłonną produkcję materiału siewnego i genetycznego oraz z gospodarstwami położonymi w strefach wyludnionych?

- Czy proces likwidacji PGR będzie połączony ze skuteczną pomocą państwa dla zwalnianych załóg, umożliwiającą rozpoczęcie własnej działalności gospodarczej czy też zasilać oni i tak dużą rzeszę bezrobotnych?

Listę tą należałoby uzupełnić jeszcze o pytania dotyczące tempa prywatyzacji (czy ma to być rewolucyjny czy ewolucyjny), jej regionalnego zróżnicowania oraz zakresu reprivatyzacji.

Bez odpowiedzi na te pytania proces prywatyzacji PGR musiał doprowadzić do wymiernych obecnie, negatywnych skutków gospodarczo-społecznych². Nie sprawdziły się i nie mogły się sprawdzić założenia, że wystarczy sprywatyzować PGR za pomocą rozwiązań prawnych czy też samych mechanizmów rynkowych, by polepszyć ich wyniki ekonomiczne. Słuszne okazało się stwierdzenie A. Wośa iż *"prawo nie tworzy automatycznie nowej rzeczywistości gospodarczej"* (Woś 1993).

Z założenia, iż prywatyzacja sama w sobie, automatycznie uzdrowi gospodarke państwową wynikało następujące błędne przekonanie dotyczące tempa prywatyzacji i to zarówno to, które zakładało, że będzie to proces szybki, jak i to które stwierdzało, że im szybszy - tym skuteczniejszy. Nadal - w imię neoliberalnej polityki - lansowano tezę, że

² Kolejne ustawy sejmowe dotyczące prywatyzacji rolnictwa państwowego (z 13 lipca 1990 r. o prywatyzacji przedsiębiorstw państwowych; z 29 września 1990 r. o gospodarce gruntami i wywłaszczaniu nieruchomości; z 19 października 1991 r. o gospodarowaniu mieniem rolnym skarbu państwa i jej nowelizacja z 22 grudnia 1993 r.) były rozwiązaniami prawnymi wyprzedzającymi realizację polityki rolnej i mającymi na celu doraźne uregulowanie procesu przekształceń i wynikających z niego problemów.

przedsiębiorstwa państwowe nie potrafią przystosować się do wymogów gospodarki rynkowej, a więc tym bardziej należy przyspieszyć ich prywatyzację i preferować terapię szokową.

Programy alternatywne proponowane przez wielu ekonomistów kwestionujących "Program L. Balcerowicza" - w tym droga ewolucyjnych przemian - nie znalazły praktycznego zastosowania. L. Zienkowski (1990) stwierdził, że powinno się zakwestionować praktyczną możliwość gwałtownego "jednorazowego" przejścia z jednego systemu gospodarczego do drugiego, a za społecznie akceptowalną uznać wyłącznie drogę przekształceń stopniowych.

Dotychczasowy przebieg transformacji sektora państwowego rolnictwa potwierdza tezę, iż podjęta decyzja o prywatyzacji miała doktrynalny charakter polityczny. Istotnym tego dowodem są olbrzymie koszty ekonomiczne i społeczne, które są przecież tak istotne w gospodarce rynkowej, a traktowane są tu jako niezbędne i nieuniknione, wynikające z obiektywnego procesu rewolucyjnych przemian (Tkaczyk 1993).

Dlatego też nie przywiązuje się należytej wagi do ich minimalizowania. "Twórcza destrukcja" przedsiębiorstw państwowych w celu łatwiejszego ich sprywatyzowania w warunkach niedoboru kapitału to teza poświęcona liberalnym rządóm w transformacji polskiej gospodarki³. Tego rodzaju destrukcja oznaczała bowiem bankructwo części przedsiębiorstw i samoczynne przemieszczanie się zwolnionych zasobów do przedsiębiorstw o wyższej efektywności (w przypadku rolnictwa do gospodarstw prywatnych). Swe walory mogła ujawnić jedynie w przypadku harmonijnego rozwoju wszystkich rynków tj. towarów, pracy, pieniądza i kapitału (Łukawer 1994). Warunki polskie były dla zaistnienia owej destrukcji daleko niewystarczające.

Nie uwzględniono przede wszystkim bariery kapitałowej ograniczającej różne formy prywatyzacji mienia państwowego, jak też braku popytu na ziemię spowodowanego niską opłacalnością produkcji rolniczej i zubożenia rolników, regionalnego zróżnicowania podaży i popytu.

Nie uwzględniono też specyfiki państwowych gospodarstw rolnych (podobnie jak i całego rolnictwa) i faktu, że PGR jako wielkoobszarowe i wysokotowarowe gospodarstwa mocno powiązane z całą gospodarką narodową silnie reagowały na trudności gospodarcze i niesprawności mechanizmów ekonomicznych regulujących funkcjonowanie gospodarki (Dzun 1994). PGR zostały potraktowane w systemie finansowym, a szczególnie kredytowym tak, jak inne jednostki gospodarcze, np. przemysłowe, handlowe itp.

Nie mogły sprawdzić się również poglądy dotyczące poprawy struktury agrarnej polskiego rolnictwa poprzez parcelację majątków państwowych. Zakładając nawet, że cały areal pegeerowskiej ziemi przypadłby gospodarstwom rodzinnym to i tak ich struktura wielkościowa nie uległaby zasadniczej poprawie. Powierzchnia użytków rolnych przypadająca na jednego zatrudnionego w rolnictwie indywidualnym teoretycznie w skali kraju zwiększyłaby się tylko o 0,2 ha (z 3,8 do 4 ha). Dotyczy to zarówno południowo-wschodniej i centralnej

³ Jest to teza lansowana przez jednego z głównych doradców kolejnych rządów S.Gomułkę (S. Gomułka 1990 i 1991).

Polski, gdzie udział sektora państwowego był nieznaczny, a w gospodarce indywidualnej dominowały gospodarstwa małe i karłowate jak i północnych i zachodnich regionów, gdzie gospodarstwa są już dość znaczne i nie ma popytu na ziemię. Badania A. Szemberg (1993) wykazały, że w latach 1989-1992 nastąpił proces stagnacji, a nawet dekoncentracji struktury obszarowej gospodarstw - nawet w południowo-wschodnich częściach kraju - spowodowany dekoncentracją w rolnictwie, a w szczególności wzrostem bezrobocia wśród ludności uprzednio dwuzawodowej powodującym podziały rodzinne gospodarstw. Sytuacja finansowa ludności rolniczej ograniczyła popyt na państwową ziemię (zarówno kupno jak i dzierżawę). Jak wynika z Raportu o stanie rolnictwa i gospodarki żywnościowej MRiGŻ aż 70% gospodarstw indywidualnych (1,5 miliona) zapewniało właścicielom dochody (w tym również z innych źródeł) tylko nieco wyższe od dochodów rodzin utrzymujących się z zasiłków dla bezrobotnych.

Wiadomo było również, że nie można było zagospodarować państwowego mienia na Ziemiach Północnych i Zachodnich stosując nową politykę osadniczą. Utworzenie 30-50 hektarowego gospodarstwa rodzinnego wymagałoby nakładów rzędu 2,5-3 miliardów złotych (Woś 1993). Przekształcenia gospodarstw państwowych w gospodarstwa rodzinne przekraczałyby możliwości finansowe rolników i budżetu państwa.

Trudno jest nawet obliczyć straty jakie poniosła Polska w wyniku powyższych decyzji o prywatyzacji sektora państwowego rolnictwa. Obok strat wyrażających się spadkiem i ograniczeniem produkcji, dewastacją mienia, koniecznością coraz większego importu zbóż, mięsa i roślin oleistych, niewykorzystaniem limitów eksportowych do UE, dochodzą straty społeczne wywołane bezrobociem, zubożeniem i dezintegracją załóg pracowniczych, ograniczeniem i likwidacją infrastruktury kulturalno-oświatowej wielu gmin.

Skutki nieprzemyślnych decyzji dotyczących likwidacji PGR najdotkliwiej uwidoczniły się w strefie przygranicznej zachodniej i północnej (ryc. 1). Państwowe gospodarstwa stanowiły tu decydujący element rolnictwa i gospodarki żywnościowej. W wielu gminach udział gruntów państwowych przekraczał 70% ogółu użytków rolnych, a gospodarstwa stanowiły prawie jedyne miejsce pracy dla ludności (Zgliński 1993). Większość gospodarstw - była przedsiębiorstwami wielozakładowymi o przeciętnej powierzchni powyżej 2500 ha (200-15 000 ha) i średnim zatrudnieniu około 300 osób. Parcelacja tych gospodarstw i przekazanie gruntów we władanie sektora prywatnego są tu niewielkie. Należy też liczyć się z faktem, że część tych gospodarstw miała ukształtowaną i utrwaloną strukturę dopasowaną do zabudowy, rozłogu i warunków naturalnych.

Na obszarach przygranicznych likwidacja i wyniszczenie gospodarstw państwowych i brak sposobów ich zagospodarowania ma również wymiar geopolityczny.

Przebieg przemian restrukturyzacyjno-własnościowych rolnictwa, zwłaszcza związanych z bezrobociem jest na tych obszarach zdeterminowany też specyficznymi regionalnymi uwarunkowaniami do których należą:

- małe zurbanizowanie i uprzemysłowienie oraz niedostateczny rozwój infrastruktury,
- mało zróżnicowana struktura zawodowa oraz niskie kwalifikacje ludności,

- wysoka stopa bezrobocia zarówno w rolnictwie, jak również w pozarolniczych działach gospodarki.

Województwa północne: olsztyńskie, suwalskie, elbląskie, śląskie i koszalińskie CUP zaliczył ostatnio do obszarów depresji społeczno-ekonomicznej. Są to obszary, w których nastąpił głęboki regres gospodarczy i największe bezrobocie spowodowane całkowitym załamaniem rolnictwa państwowego. Błędne decyzje i brak zróżnicowanej polityki regionalnej w procesie restrukturyzacji i prywatyzacji rolnictwa uspołecznionego przyczyniły się do degradacji gospodarczej tej części kraju.

Liberalny model transformacji gospodarki, w tym również państwowego rolnictwa nie znalazł też szerokiego poparcia społecznego. J. Hausner (1994) pisze o tym tak: *"Pomiędzy społeczną treścią (programów liberalnych) a oczekiwaniami społecznymi od samego początku istniała zasadnicza rozbieżność, której nie udało się przezwyciężyć, a nawet nie próbowano tego czynić w przekonaniu, że i tak innej drogi nie ma"*.

3. Zadania Agencji Własności Rolnej Skarbu Państwa w procesie prywatyzacji państwowego rolnictwa

Ważnym etapem regulującym przekształcenia w rolnictwie była ustawa z dnia 19 października 1991 r. *"O gospodarowaniu nieruchomościami rolnymi Skarbu Państwa"* oraz powołanie z dniem 1 stycznia 1992 r. Agencji Własności Rolnej Skarbu Państwa.

Dla sprawnej działalności AWRSP utworzono Biuro Prezesa oraz 15 terenowych oddziałów Agencji w: Bydgoszczy, Elblągu, Gorzowie Wielkopolskim, Koszalinie, Lublinie, Łodzi, Olsztynie, Opolu, Pile, Poznaniu, Rzeszowie, Suwałkach, Szczecinie, Wrocławiu oraz w Warszawie (ryc. 2). Oddział w Warszawie obejmuje swym działaniem przedsiębiorstwa w całym kraju o szczególnym znaczeniu dla gospodarki narodowej, a mianowicie przedsiębiorstwa hodowli roślin i zwierząt. Ponadto, zarządzeniem Prezesa Agencji utworzono oddzielną jednostkę organizacyjną - Przedsiębiorstwo Rolno-Przemysłowe Zasobu Własności Rolnej Skarbu Państwa (PR-PZWRSP) w Straszęcinie, kierowane przez tymczasowego zarządcę, obejmującą swym zasięgiem 23 zakłady położone w 13 województwach (głównie w południowej części kraju) po zlikwidowanym Kombinate Rolno Przemysłowym "Igloopol". Z końcem grudnia 1994 r. zniesiono tę jednostkę, a samofinansujące się przedsiębiorstwa podporządkowano oddziałom Agencji. W oddziałach terenowych zatrudnionych było 777 osób, natomiast w Biurze Prezesa 114 (wg stanu z 31.12.1994 r.). Podkreśla się często, że AWRSP jest instytucją zbiurokratyzowaną. Wydaje się jednak, że ogrom zadań jakie przed nią postawiono uzasadnia zarówno struktury organizacyjne jak i wielkość zatrudnienia.

Agencja jest instytucją powierniczą, której Skarb Państwa powierzył wykonywanie prawa własności i innych praw rzeczowych w stosunku do mienia państwowego w rolnictwie.

Ustawa zobowiązywała Agencję do przejścia do końca 1993 r. mienia likwidowanych PGR oraz innego mienia rolnego Skarbu Państwa, w tym PFZ, do Zasobu Własności Rolnej Skarbu Państwa, racjonalnego nim gospodarowania oraz trwałego rozdysponowania po jego restrukturyzacji.

Od 19 stycznia 1994 r. AWRSP prowadzi działalność na podstawie znowelizowanej 29 grudnia 1993 r. ustawy z 19 października 1991 r. Nowa ustawa oparta jest na przyjętych przez Sejm *"Założeniach polityki społeczno-gospodarczej dla wsi, rolnictwa i gospodarki żywnościowej do 2000 roku"*. Spośród instytucji realizujących politykę rolną państwa AWRSP powierzone zostały zadania mające wpływ na poprawę struktury obszarowej gospodarstw rolnych oraz zadania zmierzające do przejścia do 31.12.1994 r. do Zasobu Własności Rolnej Skarbu Państwa wszystkich gruntów podlegających przyjęciu oraz ich sukcesywnego zagospodarowania. Znowelizowana ustawa umożliwiła AWRSP:

- umorzenie postępowań upadłościowych w ppgr, co oznacza, że przejście mienia z tych gospodarstw (wraz z zadłużeniem) odbywać może się drogą likwidacji,
- uelastycznienie zasad sprzedaży i dzierżawy nieruchomości,
- wprowadzenie przy nabywaniu i dzierżawieniu nieruchomości rolnych Skarbu Państwa zasady pierwszeństwa (przy identycznych ofertach) dla rolników powiększających gospodarstwa oraz pracowników, którzy tworzą nowe gospodarstwa rodzinne.

Określone w ustawie zadania Agencja, jako odrębna osoba prawna, wykonuje na zasadzie samofinansowania, a podstawowym źródłem jej dochodów są należności

z tytułu sprzedaży i czynszu za dzierżawę, najem i użytkowanie mienia wchodzących w skład Zasobu WRSP.

Ponadto Agencja na podstawie przepisów o ubezpieczeniu społecznym rolników została zobowiązana do odpłatnego przejmowania nieruchomości rolnych na własność Skarbu Państwa od rolników przechodzących na emeryturę lub rentę.

Restrukturyzacja i prywatyzacja przejętego mienia dokonuje się na ogół dwoma sposobami.

Pierwszy polega na tworzeniu z nieruchomości byłych PGR zorganizowanych podmiotów gospodarczych - gospodarstw skarbowych zdolnych do samodzielnego funkcjonowania w warunkach gospodarki rynkowej, prowadzonych przez dzierżawców, administratorów lub prezesów spółek Agencji.

Wielkość obszaru tych gospodarstw wynika z opracowanych programów restrukturyzacyjnych i z założenia winna gwarantować efektywne wykorzystanie budynków gospodarskich i innych przedmiotów majątkowych. *sk. 7.*

Drugi preferowany sposób związany jest z uruchomieniem obrotu ziemią na potrzeby gospodarstw rodzinnych w celu powiększenia już istniejących lub tworzenia nowych gospodarstw prywatnych.

Prywatyzacja (zmiana właściciela) następuje tylko w przypadku sprzedaży lub stopniowo w przypadku leasingu. W pozostałych przypadkach, jest to jedynie zmiana użytkownika, a właścicielem majątku jest nadal państwo reprezentowane przez AWRSP.

Zgodnie z podstawowymi założeniami polityki rolnej państwa i *"Kierunkami działania Agencji Własności Rolnej Skarbu Państwa"* (1994) Agencja dąży przede wszystkim do sprzedaży lub dzierżawy gruntów rolnych z Zasobu rolnikom powiększającym lub tworzącym nowe gospodarstwa rodzinne. Nieruchomości rolne pozostające w Zasobie (gospodarstwa skarbowe w tymczasowym zarządzie, administrowaniu, w dzierżawie lub przekazane w zarząd spółkom) przy sukcesywnym oferowaniu ich do sprzedaży będą stanowić w następnych latach podstawę przekształceń rolnictwa prowadzących do rozwoju gospodarstw rodzinnych. Dlatego też organizacja gospodarstw skarbowych powinna być dostosowana do możliwości i warunków powierzenia ich w dzierżawę lub administrowanie, a pozarolniczych jednostek (ferm chowu zwierząt, zakładów produkcyjnych) do sprzedaży lub wniesienia do spółek. Jeśli grunty rolne tych gospodarstw będą w kolejnych etapach przemian strukturalnych oferowane do sprzedaży lub dzierżawy gospodarstwom rodzinnym, to ma to następować w taki sposób aby rozłóg gruntów, pozostających nadal w gospodarstwach skarbowych, zapewniał warunki efektywnego gospodarowania na nim.

Agencja ma też obowiązek zapewnić warunki kontynuowania działalności w zakresie hodowli twórczej roślin i zwierząt, prowadzonej przez dotychczasowe przedsiębiorstwa specjalistyczne. W tym celu Agencja tworzyć będzie spółki Agencji dla hodowli twórczej i działalności z nią związanych, albo specjalistyczne gospodarstwa skarbowe odpowiednie dla hodowli zarodowej.

Sprzedaż majątku Zasobu ma obejmować głównie grunty rolne niezorganizowane w gospodarstwa, jednostki gospodarcze przetwórcze, hodowlane i usługowe, wraz z działkami gruntów, budynki mieszkalne, ruchome składniki mienia. Sprzedaż gospodarstw rolnych, zorganizowanych na gruntach Zasobu lub wyodrębnionych w trakcie reorganizacji ppgr (również gospodarstw skarbowych), będzie ograniczona do tych jednostek, które będą mogły się stać gospodarstwami typu rodzinnego.

Dzierżawa może obejmować wszystkie nieruchomości rolne (grunty z wybranymi budynkami) oraz pozarolnicze jednostki gospodarcze. Dzierżawa powinna być ograniczona w zasadzie do jednoobektowych gospodarstw skarbowych. Okres trwania dzierżawy działek gruntów gospodarstw rodzinnych winien być co najmniej trzyletni (z możliwością przedłużenia i prawem pierwokupu). Natomiast dzierżawa wielkorolnych gospodarstw skarbowych powinna trwać co najmniej 8 lat.

Ponadto w przypadkach gospodarczo uzasadnionych możliwe jest bezpłatne przekazanie gruntów Lasom Państwowym w celu zalesienia lub ich odłogowanie, jeśli prowadzenie produkcji rolniczej ze względu na ich niską jakość jest nieopłacalne. Istnieje również możliwość nieodpłatnego przekazania nieruchomości rolnych Skarbu Państwa gminom na cele inwestycji infrastrukturalnych.

Proponowane projekty przekształceń konsultowane są obecnie z przedstawicielami samorządów lokalnych, z sołtysami poszczególnych wsi i przedstawicielami związków zawodowych. Przedstawiciele gmin uczestniczą również w przetargach jako pełnoprawni członkowie komisji przetargowych. Ta procedura powinna przeczyć wysuwany

zarzutom o zbytym scentralizowaniu procesu przekształceń strukturalnych rolnictwa państwowego nie zawsze zgodnych z oczekiwaniami lokalnych samorządów terytorialnych.

Różnorodność rozwiązań dotyczących zarówno kierunków restrukturyzacji zagospodarowania przyjętego mienia, rodzaju podmiotów uczestniczących w procesie prywatyzacji teoretycznie stwarza podstawy racjonalnego i w miarę szybkiego zakończenia transformacji państwowego sektora rolnictwa. Agencja jednak na drodze przekształceń własnościowych i restrukturyzacyjnych państwowego rolnictwa napotyka wiele trudności.

Brak jasno sformułowanych celów realizowanych przemian utrudnia prywatyzację i wywołuje wiele sprzecznych ze sobą oczekiwań. T. Olko-Bagińska (1994) do najważniejszych z nich zalicza.

1) Kadra kierownicza i załogi PGR postrzegały Agencję jako instytucję, która, przejmując ich mienie, oddłuży je i umożliwi prowadzenie dalszej działalności, poprawiając jednocześnie trudną sytuację materialną załóg;

2) Rolnicy indywidualni prywatyzację łączyli z możliwością nabycia gruntów położonych w pobliżu własnych gospodarstw, na dogodnych warunkach finansowych, to znaczy tanio i z rozłożeniem spłaty należności na raty (niektóre środowiska związkowe rolników indywidualnych otwarcie opowiadały się za "parcelacją PGR", rozumiejąc ją jako rozdawnictwo ziemi);

3) Banki i inni wierzyciele utożsamiają Agencję z instytucją przejmującą wszystkie zobowiązania PGR, upatrując w tym szansę na zwrot należności;

4) Dla organów administracji publicznej Agencja jest instytucją, która zdejmuje z nich trudny obowiązek pełnienia funkcji organów założycielskich;

5) Byli właściciele ziemscy i inne osoby zgłaszające roszczenia reprivatyzacyjne restrukturyzację PGR kojarzą ze zwrotem na ich rzecz przejętego przez Skarb Państwa mienia.

W tej sytuacji należy odpowiedzieć na pytanie: czy ustanowienie formalno-prawnych zasad przejmowania, restrukturyzacji i zagospodarowania mienia PGR i powołanie do ich realizacji AWRSP przyczyniło się do poprawy efektywności zagospodarowania, powstrzymania procesów destrukcji i dewastacji gospodarstw, zahamowania bezrobocia, spełnienia oczekiwań związanych z transformacją państwowego rolnictwa?

Na podstawie dotychczasowego przebiegu procesu restrukturyzacji i prywatyzacji kierowanego przez AWRSP odpowiedź na postawione pytanie nie zawsze jest pozytywna.

Świadczą o tym przedstawione w dalszej części artykułu - wyniki finansowe prywatyzowanych przedsiębiorstw, znikome efekty propagowanej przez Agencję sprzedaży gruntów, prawie 1,4 milionowy areał gruntów pozostający w tymczasowym zarządzie, i oczekujących na zagospodarowanie (stan z 30.06.1995 r.) rosnące wciąż zadłużenie, znaczna ilość odłogowanej ziemi, nierozwiązany problem bezrobocia.

W trakcie oczekiwania na zmianę właściciela w gospodarstwach przejętych przez Agencję nie podejmowano żadnych działań mających powstrzymać degradację majątku i potencjału produkcyjnego, wyprzedzały produkcyjnych środków trawnych i majątku obrotowego.

Za stan ten należy nie tylko winić Agencję, która przestrzegała określonych ram prawnych i realizowała zadania wynikające z polityki państwa wobec państwowego sektora rolnictwa.

Agencja działa w niezmiennych uwarunkowaniach zewnętrznych. Recesja gospodarcza, brak popytu na ziemię i trudności w uzyskiwaniu kredytów, nierozwiązany problem zadłużenia przedsiębiorstw, brak ustawy reprivatyzacyjnej znacznie utrudniały proces prywatyzacji. Przy ocenie działalności Agencji należy też uwzględnić okres likwidacji PGR w latach 1989-1991. Polityczna presja likwidacji państwowych przedsiębiorstw rolnych bez względu na koszty i straty wpłynęła również na efekty działalności Agencji.

Działalność AWRSP była dotychczas pozytywnie oceniana zarówno przez Komisje Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej Sejmu RP jak i Komisje Senatu RP oraz Radę Przekształceń Własnościowych przy Prezesie Rady Ministrów.

4. Przebieg przekształceń restrukturyzacyjno-prywatyzacyjnych gruntów sektora państwowego rolnictwa (w okresie styczeń 1992-czerwiec 1995)

4.1. Przejmowanie mienia

Do końca 1994 r. prawie w pełni został wykonany art. 13, pkt. 1 Ustawy z 19 października 1991 r. i jej nowelizacji z 29 grudnia 1993 r., mówiący o przejściu wszystkich państwowych przedsiębiorstw gospodarki rolnej (ppgr). Poza zasobem WSPR pozostały tylko nieliczne przedsiębiorstwa stawiane w stan likwidacji, a z różnych powodów nie przyjęte protokolarnie.

Ogółem od początku działalności AWRSP do końca czerwca 1995 r. przyjęto do Zasobów WRSP grunty 1662 zlikwidowanych ppgr o łącznej powierzchni 3734 tys. ha., majątek trwały o wartości 7280 mln zł oraz majątek obrotowy o wartości 1295 mln zł. Na majątku tym ciążą zobowiązania w wysokości 2007 mln zł, z czego 886 mln stanowią nie spłacone kredyty i pożyczki. Jednocześnie przyjęto 496 tys. ha gruntów należących do PFZ i 108 tys. ha gruntów należących do innych użytkowników.

Tak więc w połowie 1995 r. łączny areal gruntów protokolarnie przyjętych do Zasobu WRSP wynosił 4 337 328 ha. Jest to obszar obejmujący 13% powierzchni ogólnej kraju, dorównującej powierzchni 4 największych województw: olsztyńskiego, suwalskiego, bydgoskiego i białostockiego.

Wśród przyjętych gruntów: 3669 tys. ha stanowiły użytki rolne (18,3% użytków krajowych), w tym 2840 tys. ha grunty orne, następnie 325 tys. ha grunty pod wodami (w tym 260 tys. ha jezior i 44 tys. ha stawów), 109 tys. ha nieużytki, 112 tys. ha inne grunty (tereny osiedlowe, komunikacyjne) oraz 122 tys. ha lasy, grunty leśne i zadrzewione.

Przejmowanie gruntów przez AWRSP w poszczególnych półroczach ilustruje tabela 2 i rycina 3.

Najwyższe tempo przejmowania likwidowanych ppgr występowało głównie w pierwszym półroczu 1993 r., natomiast grunty PFZ w 1994 r. i półroczu 1995 r. Najwięcej gruntów przejęto w oddziałach terenowych w Koszalinie (468 tys. ha), Olsztynie (433 tys. ha) i Gorzowie (412 tys. ha), a najmniej w Łodzi (55 tys. ha). W województwach najwięcej gruntów przejęto w olsztyńskim (396 tys. ha), szczecińskim (369 tys. ha), koszalińskim (280 tys. ha) i suwalskim (254 tys. ha), a najmniej w bielskim (5 tys. ha), łódzkim (6 tys. ha), nowosądeckim (7 tys. ha), ostrołęckim (7 tys. ha), tarnowskim (9 tys. ha) oraz sieradzkim (9 tys. ha), (ryc. 4).

Tabela 2. Nieruchomości rolne przejęte do Zasobu WRSP w tys. ha

Do dnia	Łączna powierzchnia gruntów	Grunty przejęte z ppgr			Grunty przejęte z PFZ i od innych użytkowników	
		liczba ppgr	powierzchnia	%	powierzchnia	%
31.12.1992 r.	1432,2	539	1369,6	95,6	62,6	4,4
30.06.1993 r.	2672,9	1929	2512,2	94,0	160,7	6,0
31.12.1993 r.	3300,0	1350	3028,2	91,8	271,8	8,2
30.06.1994 r.	4045,4	1618	3653,9	90,3	391,5	9,7
31.12.1994 r.	4232,8	1658	3728,0	88,0	504,8	12,0
30.06.1995 r.	4337,3	1662	3733,8	86,0	603,5	14,0

Począwszy od 1993 r. Agencja przejmowała mienie ppgr z coraz bardziej zaniedbanymi użytkami rolnymi, z coraz większą ilością odłogów, a nawet całkowicie wygaszoną produkcją zwierzęcą, coraz bardziej zadłużone. Nasilenie tego zjawiska wystąpiło zwłaszcza w ostatnich miesiącach 1993 r. i w latach 1994-1995, i było największe w oddziałach terenowych Agencji w: Gorzowie, Szczecinie, Lublinie i Suwałkach.

Często poddawano krytyce działalność Agencji, polegającą na przejmowaniu najlepszych gospodarstw, szczególnie w pierwszym okresie jej funkcjonowania i zostawiania na koniec najgorszych, w których pogłębiały się procesy destrukcyjne. W przekonaniu Agencji taka kolejność wynikała z konieczności samofinansowania i zdobycia środków na działalność statutową.

Przejmowanie gruntów PFZ było natomiast znacznie opóźnione. W skali kraju do końca czerwca 1995 r. (ryc. 5). Agencja przejęła 62,2% gruntów z ogólnego areалу 797,8 tys. ha przewidzianego do przejęcia. Należy zaznaczyć, że w latach 1994-1995 proces przejmowania gruntów PFZ ulega systematycznie poprawie. Głównymi przyczynami powolnego tempa przekazywania gruntów PFZ do Zasobu WRSP były najczęściej opóźnienia w przygotowaniu dokumentacji geodezyjnej, nieuporządkowane stany prawne nieruchomości, niezgodność w ewidencjach gruntów, problemy z wydzieleniem gruntów przeznaczonych do zalesienia. Największy odsetek przejętych gruntów PFZ w stosunku do gruntów

podlegających przejęciu występował w oddziałach terenowych Agencji: elbląskim (90,6%), gorzowskim (82,2%), olsztyńskim (78,1%), szczecińskim (75,7%), koszalińskim (74,0%) najmniejszy zaś w warszawskim (26,7%), opolskim (32,7%), łódzkim (34,6%) i pilskim (37,2%).

W skali województw szczególnie niski udział gruntów przekazanych Agencji do 30.06.1995 r. w stosunku do gruntów podlegających przyjęciu (do 30%) odnotowano w województwach: wałbrzyskim, katowickim, krakowskim, warszawskim, poznańskim, płockim i częstochowskim. Zakończono przejmowanie gruntów PFZ w województwie elbląskim, a wysokie wskaźniki w tym zakresie osiągnięto tylko w województwach: leszczyńskim (92%), gorzowskim (90%) i chełmskim (88%).

4.2. Zagospodarowanie mienia

Grunty przejęte do Zasobu WRSP winny być zgodnie z Ustawą w rozmaity sposób rozdysponowane, tak by zapewnić ich najbardziej efektywne i racjonalne wykorzystanie (ryc. 6 i 7). Najbardziej trwałymi, preferowanymi sposobami zagospodarowania gruntów jest ich sprzedaż, a następnie dzierżawa, realizowane w formie przetargów.

Od początku działalności Agencji do końca czerwca 1995 r. w sposób trwały, poprzez sprzedaż, wniesienie w formie aportu do spółek, bądź nieodpłatne przekazanie, rozdysponowano łącznie 214 939 ha (4,9%) gruntów przejętych, z tego przekazano nieodpłatnie 41 586 ha, w tym:

- na rzecz osób prawnych Kościoła Katolickiego - 14 736 ha, 2840
- w zarząd Parkom Narodowym - 4670 ha, 6,5 20
- Lasom Państwowym - 10 248 ha, 39 20
- na rzecz osób posiadających grunty w dożywotnim użytkowaniu - 1483 ha,
- gminom na cele związane z realizacją ich zadań - 3864 ha, 7 20
- z innych tytułów - 3895 ha. 1160

W formie aportu do 116 jednoosobowych spółek Agencji wniesiono 7360 ha gruntów. Większość spółek powstała na bazie gospodarstw hodowlanych w Oddziale Terenowym Agencji w Warszawie (90 spółek), a pozostałe w oddziałach terenowych: we Wrocławiu (7), w Poznaniu (5), Opolu (5), Łodzi (4), Olsztynie (3), Koszalinie (2). Spółki z o.o. ze 100% udziałem AWRSP gospodarowały łącznie na areale 225,4 tys. ha, w tym 199,1 tys. ha użytków rolnych (wg danych z 30.06.1995 r.).

Spółki Agencji tworzone są na bazie majątku ruchomego gospodarstw, natomiast ziemię i budynki spółki dzierżawią od Agencji. Takie rozwiązanie według Agencji stanowi szansę restrukturyzacji i prywatyzacji majątku w przyszłości. Przekształcenie w spółki całych gospodarstw uniemożliwiłoby praktycznie proces prywatyzacji i w rezultacie doprowadziłoby do utrwalania starych struktur socjalistycznych. Spółki z udziałem pracowników z niewielkim kapitałem udziałowym musiałyby być dofinansowywane przez Agencję. Dlatego też obok gospodarstw hodowli roślin i zwierząt zarodowych tylko kilka gospodarstw o znakomitych wynikach produkcyjnych i ekonomicznych (Kietrz, Głubczyce, Kaźmierz, Żydowo, Sokołowo,

Czempin, Czerniejewo itp.) przekształcono w jednoosobowe spółki Agencji. Każdorazowe utworzenie takiej spółki wymaga zgody prezesa Agencji. Przeciwnicy ograniczania tworzenia spółek Agencji z udziałem pracowników uważają, że jest to sposób dający największe nadzieje na powodzenie procesu prywatyzacji, a stanowisko Agencji wynika z powodów politycznych, a nie ekonomicznych.

Ta droga przekształceń, poza czynszem dzierżawnym, nie daje wprawdzie innych wpływów dla Agencji potrzebnych do spłaty zadłużenia i na pokrycie kosztów restrukturyzacji, ale jednak może przyczynić się do tworzenia lub choćby utrzymania miejsc pracy i produkcji, zwłaszcza w rejonach, gdzie nie ma chętnych na zakup i dzierżawę gospodarstw. Według prezesa AWRSP A.Tańskiego (1995) nie ma możliwości pogodzenia interesu socjalnego z ekonomicznym. Przekazanie majątku ludziom, którzy nie mają kapitału nawet na pierwszą ratę, nie rokuje nadziei na efektywne prowadzenie gospodarstw i grozi bankructwem.

4.2.1. Sprzedaż gruntów

W efekcie przeprowadzonych przetargów Agencja od początku istnienia do 30 czerwca 1995 r. sprzedała 173 353 ha gruntów (4,0% gruntów przejętych), w tym 137 145 ha z byłych ppgr (3,7% tych gruntów) i 32 451 ha z PFZ (6,5%). Ogółem zawarto 26 740 umów sprzedaży gruntów przeznaczonych na cele rolnicze. Nabywcami byli przeważnie rolnicy indywidualni. Najwięcej umów (88,2%) dotyczyło sprzedaży gruntów o powierzchni do 10 ha, 11,2% od 10 do 100 ha, a tylko 0,6% powyżej 100 ha (ryc. 6, 7, 8).

Sprzedaż prowadzona była w całym kraju, przy czym najwięcej gruntów (prawie 50% ogółu sprzedanych w kraju) do końca czerwca 1995 r. sprzedano w 5 oddziałach Agencji: Elblągu - 22 631 ha, Poznaniu - 19 465 ha, Lublinie - 16 391 ha, Olsztynie - 13 341 ha i Szczecinie - 12 932 ha. Najwięcej gruntów sprzedano w następujących województwach: poznańskim 13 577 ha (w tym 7831 ha w grupie obszarowej od 10 do 100 ha), elbląskim - 12 247 ha (w tym 8796 ha w grupie powyżej 100 ha), olsztyńskim - 11 469 ha (7875 powyżej 100 ha), szczecińskim - 11 004 ha (5690 ha powyżej 100 ha), pilskim - 10 247 ha (w tym 7536 ha w grupie od 10 do 100 ha). Najmniejszą popularnością cieszyła się sprzedaż gruntów zasobu AWRSP w województwach: krakowskim - 67 ha, bielskim - 178 ha, tarnowskim - 406 ha, ostrołęckim - 410 ha, przemyskim - 514 ha, nowosądeckim - 530 ha, rzeszowskim - 535 ha, legnickim - 543 ha, tarnobrzeskim - 548 ha oraz katowickim - 609 ha. Średnia cena sprzedaży gruntów była zróżnicowana regionalnie. W 1993 r. średnio wynosiła 10,9 mln starych zł za 1 ha (od 5,4 do 15,9 mln zł), natomiast w 1994 r. wzrosła do 13,7 mln starych zł (od 4-41 mln zł w oddziałach terenowych w Straszęcinie i Szczecinie do 6 mln zł w Lublinie i Suwałkach), a w II kwartale 1995 r. wyniosła 11,8 mln starych złotych (od 5,5 mln w woj. chełmskim do 69 mln starych złotych w woj. warszawskim)⁴.

⁴Według najnowszych szacunków AWRSP tylko niewielka część, około 200 tys. ha gruntów państwowych zostanie sprzedana, mimo, że warunki zakupu są obecnie najdogodniejsze z możliwych. Pierwsza

Pozostała część przejętych gruntów wchodziła w skład Zasobu WRSP. W końcu czerwca 1995 r. w Zasobie znajdowało się 4 122 389 ha gruntów (95,% gruntów przejętych), z których:

924 712 ha (22,4%) - znajdowało się w 869 gospodarstwach Skarbu Państwa zarządzanych przez tymczasowych zarządców,

44 450 ha (8,3%) - znajdowało się w 223 gospodarstwach Skarbu Państwa zarządzanych przez administratorów, 2 383 700 ha (57,8%) - wdzierżawiono,

0 314 ha (0,7%) - przekazano w zarząd i wieczyste użytkowanie.

Pozostałe 439 213 ha (10,6%) stanowiły grunty oczekujące na formalne przekazanie nabywcom i dzierżawcom na cele rolne lub też było gruntami z byłego PFZ w tzw. bezumownym użytkowaniu (92 tys. ha). W 1993 r. pewien areał gruntów użytkowany był na zasadzie użyczenia byłym pracownikom ppgr lub rolnikom⁵.

Ta forma łagodząca w pewnym stopniu skutki bezrobocia występowała w 11 oddziałach Agencji, najwięcej w szczecińskim i gorzowskim.

4.2.2. Gospodarstwa dzierżawione

Dzierżawa obok sprzedaży była preferowanym przez AWRSP sposobem zagospodarowania przejętych gruntów. Dzierżawcami są albo spółki pracownicze, w których zwykle pokaźne udziały ma kadra kierownicza, albo rzadziej pojedynczy ludzie, albo spółki zewnętrzne, najczęściej banki które przejęły ziemię od niewypłacalnych gospodarstw. Łącznie od początku działalności Agencji do 30.06.1995 r. wdzierżawiono z Zasobu WRSP 2 582 166 ha gruntów (59,5% gruntów przejętych), zawierając łącznie 122 883 umów dzierżawy. Z gruntów tych 2 382 905 ha (92%) pochodzi ze zlikwidowanych ppgr.

W wyniku wygaśnięcia lub rozwiązania umów dzierżawy jak również wyłączenia części gruntów z dzierżawy "powróciło" do Zasobu WRSP przeszło 198 tys. ha czyli 8% gruntów wdzierżawionych. 104 umowy na dzierżawy obejmujące 37 tys. ha zostały rozwiązane z powodu nie dotrzymania warunków umowy przez dzierżawców (na ogół było to uchylenie się od płacenia czynszów dzierżawczych).

Ogółem na koniec czerwca 1995 r. u dzierżawców znajdowało się 2 383 700 ha, czyli 55% gruntów pozostających w zasobie WRSP (ryc. 7).

Przeciętny okres dzierżawy gruntów wynosił 7 lat z tym, że dla dzierżaw o powierzchni do 1 ha - 6 lat, a dla nieruchomości rolnych o obszarze ponad 100 ha - 12 lat. Najwięcej gruntów wdzierżawiono w oddziałach: koszalińskim - 295,8 tys. ha, olsztyńskim -

wpłata wynosi zaledwie 20-30% ceny przetargowej, natomiast reszta należności jest rozkładana na 10, a nawet więcej lat, przy oprocentowaniu na poziomie jednej czwartej stopy kredytu redyskontowego.

⁵Jest to krótkotrwała forma nieodpłatnego użytkowania gruntów przez okolicznych rolników, pracowników zlikwidowanych przedsiębiorstw rolnych lub spółek pracowników. Biorący grunty w użytkowanie zobowiązani są jedynie do uiszczenia podatku rolnego. Agencja udostępniła w ten sposób grunty, które z różnych powodów nie mogła zagospodarować w formach określonych ustawowo. Działanie to ma na celu zmniejszenie skali odlogowania oraz złagodzenia skutków bezrobocia.

268,1 tys. ha suwalskim - 232,6 tys. ha, szczecińskim 211,6 tys. ha, gorzowskim - 209,9 tys. ha oraz warszawskim - 202,1 tys. ha. W przekrojach wojewódzkich czołowe miejsca zajmują: olsztyńskie - 229,2 tys. ha, szczecińskie - 224,4 tys. ha, pilskie - 142,5 tys. ha, gorzowskie 124,9 tys. ha oraz elbląskie 121,0 tys. ha. Najmniej gruntów wydzierżawiono natomiast w woj. bielskim - 2,3 tys. ha, nowosądeckim - 3,7 tys. ha, krakowskim - 4,5 tys. ha oraz łódzkim 4,9 tys. ha i warszawskim 5,1 tys. ha. Do końca 1992 r. wydzierżawiono tylko 48,9 tys. ha gruntów, natomiast w 1993 r. - 850,6 tys. ha, a w 1994 r. już 1206,7 tys. ha. Areal wydzierżawionych gruntów w pierwszej połowie 1995 r. wyniósł zaś 448,0 tys. ha.

Z zestawienia grup obszarowych wydzierżawionych gospodarstw według danych z połowy 1995 r. wynika, że przeszło 88% osób fizycznych lub prawnych dzierżawi grunty o powierzchni do 10 ha, łącznie jednak tylko 7% powierzchni gruntów wydzierżawionych przez AWRSP (tab. 3 i ryc. 9).

Tabela 3. Liczba umów dzierżawy i powierzchnia wydzierżawionych gruntów (od początku działalności Agencji do 30.06.1995 r.)

Grupy obszarowe dzierżawionych gruntów	umowy		powierzchnia	
	liczba	%	w ha	%
1 ha	58 500	47,6	30 402	1,3
1,01-9,99	50 512	40,9	137 152	5,7
10,00-99,99	10 379	8,5	290 363	12,1
ponad 100	3 792	3,0	1 940 572	80,9

Zgodnie więc z przyjętą polityką większość umów dzierżawnych dotyczyła powiększenia istniejących gospodarstw rodzinnych, aczkolwiek nie sposób dostrzec, że do gospodarstw poniżej 100 ha trafiło tylko niecałe 1/5 gruntów. Z pozostałych zaś utworzono gospodarstwa wielkoobszarowe, w tym 159 powyżej 1000 ha⁶.

Popyt na mienie Zasobu WRSP - zarówno kupno i dzierżawę - był bardzo zróżnicowany regionalnie. W całym kraju oddziały terenowe w wyniku 21 226 odbytych przetargów zaoferowały do sprzedaży i dzierżawy 4111,6 tys. ha gruntów (226,7 tys. ha w 1992 r., 1492,3 tys. ha w 1993 r., 1702,0 tys. ha w 1994 r. oraz 735,9 tys. ha w pierwszej połowie 1995 r.).

Sprzedano i wydzierżawiono do 30.06.1995 r. 2393,1 tys. ha, czyli 58,2% oferowanych gruntów (39% w 1992 r., 60,5% w 1993 r. i 60,0% w 1994 r. oraz 51,6% w I

⁶ "Czyżby więc w Polsce powstawały na nowo wielkie majątki ziemskie i powstawała nowa warstwa społeczna - szlachta kontraktowa"? Takie pytanie stawia A.Mozołowski (Polityka, 1994). Według IERiGŻ na pierwszą ratę dzierżawczą gospodarstwa wielkości około 1400 ha, odnowę zdewastowanego majątku, zakup środków obrotowych, rozpoczęcie spłaty kredytu potrzeba było średnio 7 mld zł, a więc kwoty przekraczającej możliwości większości potencjalnych nabywców. Rozwój i przyszłość wielkich gospodarstw rolnych zależy więc od możliwości uzyskania taniego kredytu (tzw. restrykturyzacyjnego) w wysokości ok. 5 mln starych złotych na 1 ha.

połowie 1995 r.). Tak więc wzrastała zarówno oferta Agencji, jak też liczba chętnych na kupno lub dzierżawę. W ujęciu regionalnym najwyższą sprawność przetargów, mierzona ilością gruntów sprzedanych i wydzierżawionych w stosunku do oferowanych, wykazały oddziały terenowe Agencji: łódzki - 94,3%, elbląski - 85,0%, bydgoski - 81,7, poznański - 69,2% i pilski 68,4%. Najmniejsze zainteresowanie kupnem i dzierżawą występowało natomiast w oddziałach: olsztyńskim - 38,2%, gorzowskim - 48,7%, warszawskim 49,2 i koszalińskim - 51%.

O sprawności działalności Agencji świadczyć również może wskaźnik ukazujący stosunek powierzchni gruntów oferowanych do sprzedaży lub dzierżawy oraz gruntów, na które ustalono nabywców lub dzierżawców do całości przejętych gruntów. W pierwszym przypadku wskaźnik ten (za okres 1992 - koniec czerwca 1995) wynosił 94,8%, w drugim 55,2%. Największy odsetek gruntów oferowanych do sprzedaży i dzierżawy w stosunku do gruntów przejętych występował w oddziałach: olsztyńskim - 133,8%, szczecińskim - 111,9%, koszalińskim - 109,8%, gorzowskim - 107,7% i bydgoskim - 95,0%, najmniejszy zaś w: rzeszowskim - 61,5%, wrocławskim - 64,8%, lubelskim - 66,6%, i warszawskim - 70,1%. Natomiast najwięcej gruntów sprzedano i wydzierżawiono w stosunku do arealu gruntów przejętych w oddziałach: łódzkim - 79,2%, bydgoskim - 77,7%, elbląskim - 66,5%, oraz opolskim i suwalskim - 62,3%; najmniej zaś w: rzeszowskim - 29,3%, warszawskim - 34,5%, lubelskim - 34,5% i wrocławskim 42,6%.

Główną przyczyną hamującą sprzedaż i dzierżawę mienia WRSP jest bariera kapitałowa u potencjalnych nabywców oraz trudności w uzyskaniu preferencyjnych kredytów na zakup ziemi, jak też wykup majątku obrotowego i ruchomych środków trwałych w przypadku dzierżawy gruntów. Warunki jakie zaproponowała Agencja - wynikające z zasady samofinansowania i spłaty zadłużeń - a więc wykup majątku ruchomego na zasadach sprzedaży ratalnej lub też przejęcia tego majątku za część zadłużenia są za trudne do spełnienia przez dzierżawców.

4.3. Gospodarstwa Skarbu Państwa

Na bazie nieruchomości rolnych przejętych protokolarnie po zlikwidowanych ppgr od początku działalności Agencji do końca czerwca 1995 r. powołane zostały 1823 gospodarstwa Skarbu Państwa, w tym 1775 gospodarstw prowadzących działalność rolną. W związku z całkowitym rozdysponowaniem mienia poprzez nieodpłatne przekazanie, wniesienie do spółek jako aport, sprzedaż lub wydzierżawienie, likwidacji uległy 954 gospodarstwa. Pozostałe 869 gospodarstw Skarbu Państwa znajduje się bądź w administrowaniu, bądź w tymczasowym zarządzie lub oczekuje na zagospodarowanie.

4.3.1. Gospodarstwa administrowane

W administrowaniu znajdowały się 223 gospodarstwa o łącznej powierzchni 344 450 ha (8,3% gruntów WRSP). Ta forma zagospodarowania występowała głównie w oddziałach

terenowych: Poznań - 86,8 tys. ha, Olsztyn - 42,1 tys. ha, i Bydgoszcz - 34,1 tys. ha, Wrocław - 33,2 tys. ha, Koszalin - 30,3 tys. ha i Lublin - 29,2 tys. ha (ryc. 7).

Administrowanie stanowi formę kontraktu menedżerskiego, którego celem jest usprawnienie zarządzania gospodarstwem rolnym Skarbu Państwa. Agencja zakłada, że umowy o administrowaniu mają charakter przejściowy i w przyszłości zastąpione zostaną dzierżawą, dlatego też ta forma przekształceń była stosowana sporadycznie, a jej realizacja musiała być poprzedzona przetargiem udowadniającym, że nie ma nabywców ani dzierżawców. Do końca 1993 r. zawarto tylko 42 umowy o administrowaniu dotyczące 92 796 tys. ha gruntów. Dopiero nowelizacja ustawy z 29 grudnia 1993 r. ustanawiająca administrowanie na równi ze sprzedażą i dzierżawą spowodowała większą popularność tej formy zagospodarowania mienia, z powodzeniem stosowanej w II Rzeczypospolitej.

4.3.2. Gospodarstwa w tymczasowym zarządzaniu i oczekujące na zagospodarowanie

646 gospodarstw o łącznej powierzchni 1 363 925 ha (33,0% gruntów WRSP i 31,4% przejętych ogółem gruntów) znajdowało się w tymczasowym zarządzie WRSP lub oczekiwało na zagospodarowanie. Wprawdzie po raz pierwszy od początku działalności Agencji już w połowie 1994 r. w wyniku rozdysponowania mienia, powierzchnia gruntów będąca w tymczasowym zarządzie była mniejsza od powierzchni gruntów rozdysponowanych, to fakt ten nie może być powodem satysfakcji. Stan tymczasowości trwa bowiem na terenach byłych PGR już kolejny piąty rok, prowadząc do narastającego rozkładu i dewastacji ogólnonarodowego majątku. Najwięcej gospodarstw zarządzanych przez tymczasowych zarządców występowało w oddziałach o największym udziale własności państwowej: gorzowskim - 156,6 tys. ha, wrocławskim - 126,3 tys. ha, olsztyńskim - 107,5 tys. ha, koszalińskim - 107,4 tys. ha, warszawskim - 106,2 tys. ha, elbląskim - 87,3 tys. ha. Łącznie 5 letnia "tymczasowość" obejmuje obecnie 4,3% terytorium kraju, a w połowie 1994 r. wynosiła 6% (równą połowie terytorium Holandii).

4.4. Grunty odłogowane

Konsekwencją tak realizowanej prywatyzacji i likwidacji majątków państwowych stały się odłogi. Jak wynika z niepełnych danych statystycznych z połowy 1994 r., obejmujących tylko 946 gospodarstw rolnych Skarbu Państwa prowadzących działalność na 1719 tys. ha, odłogi i ugory wynosiły 289 tys. ha, tj. 27% gruntów ornych.

Według raportu AWRSP łączna powierzchnia gruntów odłogowanych, które w czerwcu 1994 r. pozostawały z Zasobie WRSP wynosiła około 400 tys. ha i wzrosła dwukrotnie od 1 stycznia 1992 r. Powierzchnia odłogów w Zasobie WRSP była równa powierzchni gruntów ornych województwa szczecińskiego lub zamojskiego. Wymowa tych liczb jest jednoznaczna i nie świadczy dobrze o gospodarności Agencji. Rok później tj.

30.06.1995 r. w gospodarstwach rolnych Skarbu Państwa (w tymczasowym zarządzie i administrowaniu) oraz 116 spółkach Agencji, które prowadziły działalność produkcyjną na powierzchni 1280,3 tys. ha odłogowano łącznie 253,3 tys. ha - czyli 19,8% powierzchni gruntów, 24,3% użytków rolnych i 31,2% gruntów ornych. W gospodarstwach w administrowaniu udział odłogów w gruntach ornych wynosił 4,3%, w gospodarstwach w tymczasowym zarządzaniu 56,7% a w spółkach Agencji - 0,9%. Najwięcej gruntów odłogowanych odnotowano w gospodarstwach będących w tymczasowym zarządzaniu na terenie działalności Agencji w Gorzowie - 67,4 tys. ha (70,1% gruntów ornych), Koszalinie 52,1 tys. ha (70,1% gruntów ornych), Olsztynie - 40,5 tys. ha (50,5% gruntów ornych) Wrocławiu 22,2 tys. ha (26,5% gruntów ornych) oraz Suwałkach 15 tys. ha (80,1% gruntów ornych), (ryc. 10).

Znaczna część gruntów odłogowanych występuje też w gospodarstwach wydzierżawionych, a nawet sprzedanych.

4.5. Przekształcenia własnościowe państwowych gospodarstw rybackich

Specyficzną formą gospodarowania, głównie w północnych województwach, była działalność rybacka prowadzona w licznych jeziorach należących do państwowych gospodarstw rybackich.

Areał wód śródlądowych przejętych przez AWRSP od byłych gospodarstw rybackich stanowił wprawdzie w dniu 30.06.1995 r. tylko 7% ogółu przejętych nieruchomości, to jednak w niektórych oddziałach Agencji był znaczący: suwalskim - 20,9%, bydgoskim - 13,4%, olsztyńskim - 10,9%, koszalińskim - 7,6%, rzeszowskim - 5,6%.

AWRSP wykonując ustawową funkcję powiernika Skarbu Państwa, od stycznia 1992 r. rozpoczęła proces sukcesywnego przejmowania mienia państwowych gospodarstw rybackich od wojewodów, którzy byli organem założycielskim dla tych gospodarstw.

Ogółem do 31.12.1993 r. do Zasobu Agencji przejęto mienie wszystkich gospodarstw rybackich o ogólnej powierzchni 302,9 tys. ha (w tym 262,6 tys. ha jezior - 86,7% i 40,3 tys. ha stawów), o ogólnej wartości wynoszącej 2,3 bln zł. Tylko w woj. suwalskim przejęto 725 jezior, od drobnych akwenów typu "oczka" po jeziora Śniardwy i Mamry. Rok później, 31.12.1994 r. powierzchnia wód we władaniu Agencji wynosiła 290,5 tys. ha (w tym 250,0 tys. ha jezior (86,0%) i 40,5 tys. ha stawów).

Restrukturyzacja i prywatyzacja gospodarstw rybackich okazała się procesem bardzo złożonym i skomplikowanym.

Obok realiów ekonomiczno-organizacyjnych uwzględnić ona musi również istotne sprawy społeczne, zwłaszcza pracownicze, oraz w szczególności istniejące uwarunkowania środowiskowe, aktualnie obowiązujące przepisy, a także funkcje jakie spełniają jeziora i stawy w gospodarce ogólnonarodowej, tj. retencjonowanie wód, żegluga, wypoczynek i turystykę.

Skomplikowanym problemem jest zmiana statusu własnościowego jeziora Śniardwy. Jezioro to w całości wchodzi w skład Mazurskiego Parku Krajobrazowego (projektowanego parku narodowego). Na jego zachodnim brzegu znajduje się Zakład Doświadczalny Instytutu Genetyki i Hodowli Zwierząt PAN w Popielinie, ze słynnym rezerwatem tarpanów. Przez jezioro przebiega Szlak Żeglugi Mazurskiej. Jest więc jezioro dobrem ogólnonarodowym, atrakcją turystyczną i miejscem rekreacji.

Wszystkie te funkcje ograniczają możliwości ingerencji Agencji.

W zdecydowanej większości w opracowanych programach restrukturyzacyjnych, kierując się interesem państwa, przyjęto dzierżawę jako najkorzystniejszą formę prywatyzacji. Wody jezior nadal pozostają własnością Skarbu Państwa, a korzystanie z nich powinno odbywać się zgodnie z istniejącymi uregulowaniami prawnymi. Dla dzierżawcy oznacza to, że nie będzie on mógł zabraniać swobodnego i bezpłatnego dostępu do wody, urządzania kąpielisk i uprawiania sportów wodnych. Umowa dzierżawy upoważnia dzierżawcę wyłącznie do wykorzystania wód jezior w celu prowadzenia racjonalnej działalności gospodarczej zgodnie z zasadami ustawy o rybactwie śródlądowym.

W celu stworzenia stabilnych warunków ekonomicznych dla przyszłych dzierżawców ustalono nowe obwody rybackie (znacznie mniejsze od obwodów pgryb), których wielkość zapewnia podstawowe źródło dochodów dla dzierżawcy.

Część jezior może być przeznaczona do sprzedaży w trybie przetargów. Jeziora te muszą odpowiadać warunkom, z których najważniejsze: są to jeziora o wodach stojących w rozumieniu ustawy prawa wodnego, nie są położone na obszarach prawnie chronionych i w planach przestrzennego zagospodarowania nie są przeznaczone dla rekreacji.

Do końca 1993 r. proces prywatyzacji mienia po byłych państwowych gospodarstwach rybackich przebiegał bardzo powoli. Większość akwenów wodnych znajdowała się nadal w tymczasowym zarządzie Skarbu Państwa (87,7%) i w administrowaniu - 5,8% (tylko w oddziale poznańskim). Tylko 120 ha stawów sprzedano (w woj. lubelskim), natomiast wydzierżawiono łącznie 19,3 tys. ha wód (6,4%) w tym 16,4 tys. ha jezior i 2,85 tys. ha stawów. W roku 1994 prywatyzacja gospodarstw rybackich uległa znacznemu przyspieszeniu - zwłaszcza dzierżawa. W tymczasowym zarządzie znajdowało się już tylko 100,3 tys. ha wód, w tym 89,3 tys. jezior (35,7%) oraz 11,0 tys. ha stawów (27,2%). W administrowaniu było 37,2 tys. ha wód (8,2% przejętych jezior i 41,3% stawów). Sprzedano zaledwie 205 ha jezior i 201 ha stawów, nieodpłatnie przekazano (zwrócono spadkobiercom) 252 ha, w zarząd i wieczyste użytkowanie oddano 6184 ha (głównie jezior). Wydzierżawiono natomiast przeszło połowę przejętych wód - 146,2 tys. ha (50,3%), w tym 133,7 tys. ha jezior (53,5%) i 12,5 tys. ha stawów (30,9%).

Podobnie jak przy sprzedaży i dzierżawie gruntów rolnych bariery finansowe i kredytowe nabywców, a ponadto uwarunkowania prawne ograniczają proces prywatyzacji mienia byłych gospodarstw rybackich. Wydziały Ochrony Środowiska wydają zezwolenia na zagospodarowanie jezior zgodnie z przepisami z 1974 r. natomiast Agencja, na podstawie późniejszych uregulowań prawnych, jest dysponentem jezior i traktuje je tak jak nieruchomości rolne.

5. Sytuacja ekonomiczna AWRSP

oraz prywatyzowanych gospodarstw państwowych

Wartość majątku ogółem (PGR i PFZ) przejętego przez AWRSP do końca 1994 r. wynosiła 14,2 mld PLN (142 bln starych zł), przy czym w przyjętych wyliczeniach wartość 1 ha gruntów oszacowano na 1450 PLN (taka była średnia cena sprzedaży w II kwartale 1994 r.). Wartość majątku trwałego netto wynosiła 7,08 mld PLN (70,8 bln zł), a majątku obrotowego 1,27 mld PLN (12,7 bln starych zł).

Należy zwrócić uwagę na niekorzystną strukturę przejętego majątku (bez ziemi), w której aż 84% stanowił majątek trwały - w tym bardzo duży udział budynków i budowli przystosowanych do wieloprzestrzennego gospodarowania, w znacznej części obecnie nie wykorzystanych i ulegających dewastacji.

Majątek obrotowy, który decyduje o płynności finansowej przedsiębiorstw, a którego znaczna część uległa sprzedaży i dewastacji przed przejściem do Zasobu WRSP, stanowił tylko 16% ogólnej wartości majątku.

W przeliczeniu na 1 ha przejęto od ppgr majątek trwały o wartości 1940 PLN oraz majątek obrotowy - 350 PLN.

Największa wartość majątku przejętego przez AWRSP występowała w oddziale warszawskim oraz w oddziałach o największym udziale sektora państwowego w północnych i zachodnich regionach kraju. Natomiast największą wartością majątku trwałego netto przypadającego na 1 ha gruntów charakteryzował się PR-PZ WRSP w Straszęcinie - 4740 PLN, oddział łódzki - 2500 PLN, zaś najmniejszą oddział suwalski - 910 PLN, szczeciński - 1510 PLN i olsztyński - 1620 PLN.

Wartość majątku obrotowego na jednostkę powierzchni najwyższa była również w PR-PZ w Straszęcinie - 680 PLN, w oddziale opolskim - 610 PLN i warszawskim - 590 PLN, najniższa zaś również w suwalskim - 150 PLN, olsztyńskim - 230 PLN i szczecińskim - 240 mln zł (ryc. 11 i 12).

Wpływy ze sprzedaży majątku trwałego, a zwłaszcza ze sprzedaży majątku obrotowego zajmowały poważną pozycję w działalności statutowej Agencji. Przykładowo w 1993 r. stanowiły 72,7% ogółu uzyskanych środków finansowych i znacznie przewyższały wpływy ze sprzedaży i dzierżawy gruntów (tylko 21,4%), w 1994 r. 72,5%, ale w pierwszym półroczu 1995 r. - 50%. Trudno jest ocenić, czy taka polityka, narzucona zresztą Agencji jako instytucji samofinansującej się i spłacającej zadłużenie, przyczynia się do restrukturyzacji mienia byłych ppgr. Wydaje się bowiem, że огоłocone z tego majątku gospodarstwa trudniej jest racjonalnie zagospodarować.

Wraz z prawami i obowiązkami związanymi z przejmowanym mieniem AWRSP obciążona została długami, które w dniu 30 czerwca 1995 r. wynosiły 2,0 mld PLN, i przewyższały wartość majątku obrotowego o 0,71 mld PLN. Oznacza to, iż każdy hektar przejętych gruntów był obciążony długami w wysokości 538 PLN (tab. 4).

Tabela 4. Sytuacja finansowa ppgr przejętych przez Zasób WRSP (w nowych złotych)

Do dnia	Powierzchni a gruntów w tys. ha	Majątek w mld PLN		Majątek w zł na 1 ha gruntów		Obciążenia	
		trwały netto	obrotowy	trwały	obrotowy	ogółem mld zł	na 1 ha w zł
31.12.1992 r.	1 369,6	2,94	0,55	2150	400	0,61	450
30.06.1993 r.	2 521,2	5,18	0,97	2060	380	1,14	450
31.12.1993 r.	3 028,2	5,95	1,09	1970	360	1,37	450
30.06.1994 r.	3 653,9	7,08	1,27	1940	350	1,92	530
31.12.1994 r.	4 232,7	13,10	1,96*	1880	280	2,10	890
30.06.1995 r.	4 337,3	7,28	1,29	1950	347	2,00	538

Największe zadłużenie mierzone na 1 ha przejętych gruntów do końca 1994 r. występowało w PR-P w Straszęcinie - 5000 PLN, w oddziale rzeszowskim - 778 PLN, oraz pilskim - 722 PLN i warszawskim - 680 PLN. Analogicznie najmniejsze zadłużenie występowało w oddziałach: suwalskim - 217 PLN, lubelskim - 256 PLN, bydgoskim - 307 PLN, olsztyńskim - 319 PLN i łódzkim 312 PLN.

Niepokojącym zjawiskiem jest systematyczny wzrost zadłużenia. Jeżeli przejmowane do końca 1993 r. zadłużenie w 80% znajdowało pokrycie w wartości środków obrotowych, to w II kwartale 1994 r. wartość środków obrotowych stanowiła 66% zadłużenia, w II kwartale 1995 r. już tylko 64%. W skrajnych przypadkach (np. w PPPR w Kozłowie w woj. olsztyńskim) - Agencja przejmowała mienie po podmiotach gospodarczych, a zadłużenie przekraczało wartość ewidencyjną całego przekazanego majątku trwałego i obrotowego (AWRSP 1994).

Z danych AWRSP (również tab. 4 i ryc. 11) wynika, że w kolejnych kwartałach przejmowała ona ppgr coraz bardziej "zasobne" w grunty i zadłużenie, ale z coraz mniejszym majątkiem trwałym i obrotowym. Jeżeli jeszcze w I kwartale 1993 r. wraz z każdym hektarem gruntów Agencja przejmowała 1990 PLN. majątku trwałego, 390 PLN majątku obrotowego i 450 PLN długów to w IV kwartale było to odpowiednio: 1360, 260 oraz 480 PLN, a w II kwartale 1994 r. już: 1420, 230 oraz 790 PLN. W końcu 1994 r. wartość przejętych zobowiązań była blisko dwukrotnie wyższa (890 PLN) w porównaniu z końcem 1993 r., jednocześnie zobowiązania te ponad trzykrotnie przewyższały wartość przejętych środków obrotowych (280 PLN) oraz stanowiły prawie połowę wartości księgowej środków trwałych 1880 PLN/ha). W II kwartale 1995 r. w przeliczeniu na 1 ha gruntów przejętych majątek trwały miał wartość 1950, majątek obrotowy - 347 PLN a zobowiązania związane z tym majątkiem 538 PLN.

Rozmiary przejmowanego zadłużenia wykluczały możliwość jego spłaty nie tylko z bezpośredniej działalności produkcyjnej (gospodarstwa są w stanie obsługiwać z bieżących

przychodów tylko 20% zadłużenia), ale także z rozdysponowania przyjętego do Zasobów WRSP mienia (wpływ ze sprzedaży i dzierżawy). O skali problemu świadczy fakt, iż tylko zadłużenie przejęte w I kwartale 1994 r. przewyższało o 7% wartość mienia sprzedanego przez Agencję od początku jej działalności do końca 1993 r. oraz, że było ono dwukrotnie wyższe od uzyskanych w 1993 r. wpływów z działalności statutowej Agencji. Agencja podkreśla niejednokrotnie, iż przejęte zadłużenie stanowi poważne zagrożenie nie tylko dla procesu transformacji rolnictwa państwowego, ale uwidocznia się ono także z coraz większą siłą w bieżącej działalności gospodarczej, prowadzi do nadmiernego drenażu finansowego restrukturyzowanych gospodarstw i w konsekwencji uniemożliwia wykorzystanie ich potencjalnych możliwości (AWRSP 1994).

Rozwiązanie problemu zadłużenia gospodarstw państwowych wymaga więc rozwiązań systemowych ze strony odpowiednich organów państwa i nie może być rozwiązywane tylko przez Agencję. Wpływy z działalności statutowej Agencji w 1993 r. wyniosły bowiem tylko 182 mln PLN, w tym 90,6% ze sprzedaży mienia (gruntów 19%) majątku trwałego i obrotowego - 71,6%. Wpływy te stanowiły tylko 13% zadłużenia ciążącego na przejętych przez Agencję nieruchomościach. W 1994 r. wpływy z działalności statutowej Agencji (376,8 mln PLN) stanowiły 17,6% zadłużenia. Z wpływów tych 75% pochodziło ze sprzedaży mienia Zasobu WRSP w tym tylko 16% ze sprzedaży gruntów, a 45% majątku obrotowego i środków trwałych, 14% ze sprzedaży mieszkań. Zważywszy, że przy sprzedaży mienia Agencja stosuje system rozkładania należności na raty, wpływy te faktycznie stanowiły tylko 36% wartości sprzedanego w 1994 r. mienia (w 1993 r. wskaźnik ten był wyższy i wynosił 53%).

Natomiast wyraźnie wzrosły dochody Agencji z tytułu czynszu za dzierżawę i najem, które w 1993 r. wynosiły 7,9 mln PLN, w 1994 r. 50,3 mln PLN (wzrost prawie 7-krotny) a w ciągu połowy 1995 r. 35,2 mln PLN (mimo umorzenia i prolongaty znacznej ich części).

W 1994 r. z uzyskanych dochodów 50% wydatkowano na obsługę zobowiązań przejętych wraz z mieniem zlikwidowanych ppgr. Znaczna też część dochodów przeznaczana była na przygotowanie programów restrukturyzacyjnych majątku byłych ppgr, prace geodezyjne, remonty i eksploatacje mienia, w tym także obiektów zabytkowych.

Oddłużenie AWRSP zależy głównie od kondycji finansowej Banku Gospodarki Żywnościowej (w grudniu 1993 r. nastąpiło dofinansowanie tego banku w formie obligacji Skarbu Państwa, a obecna sytuacja finansowa wymaga dalszego wsparcia finansowego). Poza tym Agencja wdraża własne procedury oddłużenia, polegające przede wszystkim na zamianie długu na składniki mienia Zasobu (w ten sposób spłacono około 120 mln PLN). Wprowadzono również uregulowanie prawne polegające na umorzeniu postępowań upadłościowych ppgr, co oznacza, że przejęcie mienia (wraz z zadłużeniem) odbywać się będzie drogą likwidacyjną. W ten sposób za długi upadających gospodarstw w suwalskim nie będą odpowiadały znajdujące się w dobrej kondycji ekonomicznej gospodarstwa w Wielkopolsce.

Ocena stanu ekonomicznego i finansowego byłych PGR przejętych przez Zasoób Skarbu Państwa lub też tych w różnej formie sprywatyzowanych jest niezmiernie skomplikowana i

zróznicowana. Przytoczone w pierwszej części pracy dane dotyczące spadku produkcji od 1989 r. wymownie świadczą o sytuacji ekonomicznej tego sektora gospodarki rolnej i stanowią podstawę negatywnej oceny dotychczasowego procesu transformacji. Nie należy jednak zapominać, że różne formy przekształceń ppgr niewątpliwie rzutują na ich kondycję ekonomiczno-finansową, która jednak generalnie zależy od możliwości przystosowania się do rewolucyjnie narzuconych warunków gospodarki rynkowej i zewnętrznych uwarunkowań rolnictwa - opłacalności produkcji, systemu kredytowego, cen środków produkcji itp.

Badania IERiGŻ dotyczące wyników ekonomicznych 67 gospodarstw w różnych grupach obszarowych (od 150-8500 ha), w różnych oddziałach Agencji i na różnym etapie przekształceń (7 - w administrowaniu, 4 - jednoosobowe Spółki Skarbu Państwa, 50 dzierżawionych przez różne podmioty gospodarcze, 6 - sprzedanych) w okresie 12. 1993- 1. 1994 wykazały zróżnicowanie ich efektów produkcyjnych. Ponad 40% gospodarstw było sprawnych ekonomicznie i miało dobrą sytuację finansową. Były to przeważnie gospodarstwa dzierżawione przez spółki pracownicze, wspierające rozwój produkcji rolnej działalnością pozarolniczą, w tym przetwórstwem produktów rolnych, lub posiadające dobre gleby. W co czwartym zbadanym gospodarstwie sytuacja finansowa była bardzo trudna, natomiast dwa gospodarstwa zbankrutowały (Guzewicz 1994 r.).

W dzierżawionych gospodarstwach produkcja w większym stopniu dostosowana była do wymogów rynku. Likwidowano chów bydła i owiec, a opróżnione budynki zamieniano na chlewnie i kurniki, często na magazyny, mieszalnie pasz i suszarnie zbóż. Następowala też racjonalizacja zatrudnienia (zmniejszenie zatrudnienia sięga 40% załogi dawnych PGR), ale znaczne zwiększenie liczby pracowników sezonowych.

Podobne badania przeprowadzone przez Akademię Rolniczo-Techniczną w Olsztynie (Dębiewska, Suchta 1994) dotyczyły byłych przodujących uprzednio ppgr na terenie woj. olsztyńskiego. Prześledzono wyniki finansowe 16 wybranych jednostek rolnych Zasobu Skarbu Państwa w trzech kolejnych latach (1991-1993). Przeanalizowane obiekty różniły się znacznie powierzchnią użytkowanych gruntów (od 1253 do 11 754 ha), a w każdym z nich przynajmniej część majątku sprywatyzowano. Wyniki badań wskazały na: trudną i pogarszającą się sytuację finansową tych gospodarstw (pogarszającą się zyskowość sprzedaży produktów, malejący wskaźnik zyskowości majątku trwałego, malejący stopień pokrycia zobowiązań i bieżącej płynności finansowej), postępujący proces dekapitalizacji majątku trwałego, niewielkie zainteresowanie kupnem i dzierżawą.

Również dane GUS wskazują na pogorszenie się podstawowych wskaźników produkcyjnych i efektywnościowych przedsiębiorstw państwowych. Zarówno produktywność ziemi (produkcja globalna na 1 ha UR) jak i poziom towarowości (produkcja towarowa na 1 ha UR) zmniejszyły się w latach 1991-1993 w porównaniu z odpowiednimi średnimi z lat 1986-1990, szczególnie zaś po powołaniu AWRSP, czyli w latach 1992-1993 (tab. 5).

Tabela 5. Produktywność ziemi i poziom towarowości w sektorze państwowym (PGR) w cenach stałych (1990 r.)

Lata	Produktywność ziemi (wartość globalna w tys. zł na 1 ha)		Poziom towarowości (produkcja towarowa w tys. zł na 1 ha)	
	PGR	rolnictwo indywidualne	PGR	rolnictwo indywidualne
1986-1990	4587	4950	3263	2836
1991	4251	4917	3035	2715
1992	3006	4495	2442	2651
1993	2567	4608	2324	2598
1993/1986-1990 =100	56,0	93,1	71,8	91,6

Podobnie wyniki finansowe przedstawione w Raportach AWRSP wskazują na trudną i pogarszającą się sytuację gospodarstw po byłych PGR. Na 1299 gospodarstw rolnych Skarbu Państwa, które sporządziły bilans na koniec 1993 r., aż 922 (71%) wykazało straty sięgające 449,5 mln PLN. Oznacza to, że w przeliczeniu na 1 gospodarstwo strata wynosiła około 480 tys. PLN (w gospodarstwach oddziału terenowego w Gorzowie nawet 690 tys. PLN). Najgorsza sytuacja pod tym względem występowała w trzech oddziałach Agencji: w Gorzowie, Olsztynie i Koszalinie. 369 gospodarstw (28%) wygospodarowało zysk wynoszący 77,7 mln PLN, a 8 gospodarstw (1%) zamknęło rok zerowym wynikiem finansowym. Najlepsze rezultaty osiągnęły gospodarstwa rolne Skarbu Państwa w opolskim oddziale Agencji, który jako jedyny w kraju osiągnął dodatni wynik finansowy (AWRSP 1994), w tym KR "Głubczyce" i KR "Kietrz". Na stan finansowy gospodarstw rzutowało jednak olbrzymie zadłużenie (tab. 6).

Bilanse finansowe sporządzone w 26 jednoosobowych spółkach Agencji (na 45 istniejących) w 1993 r. wykazały, że aż w 20 z nich osiągnięto zróżnicowany zysk o łącznej wysokości 3,25 mln PLN (od 0,98 mln w kutnowskiej HBC do 3,5 tys. w HR Borów), a w pozostałych sześciu straty - 1,38 mln PLN.

Tabela 6. Wyniki finansowe gospodarstw rolnych Skarbu Państwa w 1993 i 1994 r. (mln PLN).

Oddziały Terenowe AWRSP	Wynik finansowy (+,-)		W tym: zysk netto		Strata netto		Majątek obrotowy		Zobowiązania ogółem	
	a	b	a	b	a	b	a	b	a	b
Warszawa	-32,7	-53,7	20,8	4,0	53,5	57,7	192,1	135,6	206,2	189,7
Bydgoszcz	-4,7	-1,4	12,0	3,3	10,7	4,7	77,4	44,6	75,5	24,3
Elbląg	-27,3	-33,3	5,5	1,7	32,8	35,0	53,8	43,7	131,5	136,8
Gorzów	-50,0	-86,4	1,4	0,8	51,4	87,2	65,8	56,7	140,0	221,1
Koszalin	-44,5	-52,0	0,2	1,3	44,7	53,2	65,7	50,0	140,3	164,0
Lublin	-4,3	-7,8	2,4	3,0	6,7	10,8	36,0	38,2	29,7	39,5
Łódź	-3,8	-1,8	0,4	0,4	4,0	2,2	8,0	2,9	9,3	7,6
Olsztyn	-44,7	-56,6	1,3	1,7	48,0	58,3	68,8	55,9	118,3	133,8
Opole	+2,9	-19,1	13,8	10,6	11,0	29,7	71,3	84,4	34,4	74,9
Pola	-21,3	-17,7	1,3	0,5	22,8	18,2	20,5	13,1	96,4	78,6
Poznań	-33,0	-17,3	7,2	4,6	40,2	21,9	105,1	75,9	130,1	97,3
Rzeszów	-12,1	-26,7	1,4	5,0	13,5	31,7	18,7	51,7	35,5	97,3
Suwałki	-4,6	-19,6	-	0,1	4,6	19,7	8,3	7,5	16,1	46,7
Szczecin	-36,7	-29,6	1,9	0,1	38,8	29,7	32,7	18,8	108,7	140,2
Wrocław	-17,8	-64,0	8,1	6,9	25,9	70,9	118,8	88,4	140,7	197,6
PRPZ Straszęcin	-29,3	-60,2	-	-	29,3	60,2	19,7	20,8	140,7	197,7
Razem	-383,8	-547,2	77,7	43,9	449,5	591,1	962,5	788,7	1 580,2	1 847,1

a - 1993 r.

b - 1994 r.

Źródło: Sprawozdanie AWRSP

Z danych bilansowych z 1994 r. i pierwszego półrocza 1995 r. wynika, że sytuacja finansowa gospodarstw rolnych mimo zwiększającego się ujemnego wyniku finansowego i wzrostowi zobowiązań uległa wyraźnemu różnicowaniu. Wśród 850 gospodarstw rolnych Skarbu Państwa w tymczasowym zarządzie, które sporządziły bilans, aż 759 (89%) wykazało stratę. Ogółem straty sięgały 570 mld PLN, co w przeliczeniu na 1 gospodarstwo stanowiło 750 tys. PLN. Tylko 91 gospodarstw wygospodarowało zysk wynoszący 18 mln PLN. Należy zaznaczyć, iż gospodarstwa te w 1994 r. spłaciły ponad 190 mln PLN zobowiązań finansowych zaciągniętych jeszcze w okresie poprzedzającym przyjęcie do Zasobu WRSP. Wśród gospodarstw przynoszących straty znaczny udział miały gospodarstwa przyjęte do Zasobu WRSP z wygaszoną całkowicie lub częściowo produkcją (zwłaszcza zwierzęcą), zredukowanym wyposażeniem w środki trwałe i obrotowe, zachwaszczonymi i długo odłogowanymi polami.

W gospodarstwach, które powstały jako efekt realizowanych programów restrukturyzacyjnych (gospodarstwa w administrowaniu oraz jednoosobowe Spółki Agencji) w 1994 r. według AWRSP wyniki ekonomiczne były znacznie korzystniejsze. Ogółem w gospodarstwach tych w 1994 r. wypracowano zysk w wysokości 27 mln PLN. Wśród 193 gospodarstw rolnych Skarbu Państwa zarządzanych przez administratorów, 140, tj. 73% miało dodatni wynik finansowy (średnio 180 tys. PLN), a 53 poniosły stratę (średnio 300 tys. PLN). Wyniki te potwierdzają również badania IERiGŻ z 1995 r. (Guzewicz, Prowęcka, Żarska 1995), według których 70% z 30 badanych gospodarstw w administrowaniu osiągnęło dodatni wskaźnik rentowności, w tym 7 gospodarstw powyżej +10.

Spośród 66 jednoosobowych spółek Agencji sporządzających bilans za 1994 r. według AWRSP tylko w pięciu (8%) zanotowano stratę (średnio 440 tys. PLN), a w 61 zysk (średnio 330 tys. PLN). Również i w tym przypadku wyniki badań IERiGŻ są zbliżone, gdyż wśród 28 zbadanych jednoosobowych Spółek Agencji tylko 7% wykazało ujemny wskaźnik rentowności, natomiast w 18% gospodarstw wskaźnik ten przekraczał 10%.

W celu pełniejszego zobrazowania sytuacji ekonomicznej gospodarstw rolnych Skarbu Państwa można przytoczyć dane spisu rolnego GUS przeprowadzonego w czerwcu 1994 r.

Struktura zasiewów na uprawianych gruntach ornych gospodarstw Skarbu Państwa nie różniła się istotnie od struktury zasiewów w 1993 r. Mimo dalszego spadku poziomu nawożenia o 3% przy wzroście w całym rolnictwie o 8%, plony zbóż i roślin okopowych w gospodarstwach podległych Agencji spadły relatywnie mniej niż w całym rolnictwie. W gospodarstwach administrowanych oraz jednoosobowych Spółkach Agencji plony zbóż i rzepaku były wyższe od plonów w gospodarstwach sektora prywatnego odpowiednio o 54% i 93% oraz o 26% i 43%.

Natomiast w porównaniu z sektorem prywatnym znacznie mniejsza była obsada zwierząt gospodarskich: obsada bydła wynosiła bowiem w sektorze prywatnym 44,8 szt./100 ha UR, a w gospodarstwach AWRSP - 22,6 szt./100 ha UR. Analogicznie obsada trzody chlewnej wynosiła 104,4 tys. sztuk/100 ha UR i 66,6 sztuk/100 ha UR. Należy jednak zaznaczyć, że niska obsada zwierząt gospodarskich występowała głównie w gospodarstwach Skarbu Państwa w zarządzaniu (20 szt./100 ha UR bydła i 59 szt./100 ha UR trzody), natomiast w jednoosobowych Spółkach Agencji i w gospodarstwach administrowanych pogłowie zwierząt było zbliżone do poziomu gospodarstw indywidualnych.

W 56 gospodarstwach wydzierżawionych według badań IERiGŻ w 1994 r. 44 gospodarstwa (78%) wykazywały w 1994 r. dodatni wskaźnik rentowności, w tym przeszło połowa powyżej 10%. Największy odsetek dochodowych gospodarstw dzierżawionych (86%) występował wśród spółek pracowniczych. Wśród 6 przebadanych przez IERiGŻ gospodarstw zakupionych łączny wskaźnik rentowności wynosił 2,8 i tylko w jednym gospodarstwie był ujemny, natomiast w 3 przekraczał 10%.

Według cytowanych badań IERiGŻ wśród 120 wielkoobszarowych gospodarstw sprywatyzowanych, przebadanych w 1995 r. wynika, że w 1994 r. przeciętny wynik finansowy był dodatni (wskaźnik rentowności 4,7%). Tak więc następuje wyraźna poprawa efektywności gospodarowania we wszystkich formach własności w porównaniu z latami poprzednimi (w

1991 r. - -9,0%, w 1992 r. - -4,7%; w 1993 r. - -1,1%). Miało to miejsce przy jednoczesnym wzroście poziomu intensywności gospodarowania. Nakłady na 1 ha UR wzrastały z 12,7 mln zł w 1993 do 20,7 mln zł w 1994 r. Jednak w co 5 gospodarstwie sytuację ekonomiczno - finansową można określić jako trudną.

6. Zmiany zatrudnienia w procesie prywatyzacji państwowego rolnictwa

W momencie rozpoczęcia procesu likwidacji sektora państwowego rolnictwa, tj. w końcu 1989 r. pracowało w PGR 469,0 tys. osób, w tym zatrudnionych na podstawie stosunku pracy 442,4 tys. Łącznie z członkami rodzin społeczność związana z tym sektorem liczyła około 2 miliony osób.

Przekształcenia własnościowe związane z likwidacją i restrukturyzacją państwowych gospodarstw rolnych spowodowały znaczne zmiany w zatrudnieniu. W ciągu pięciu lat (1990-1994) straciło pracę około 270 tys. osób, z czego 180 tys. jeszcze przed restrukturyzacją gospodarstw w wyniku zmniejszenia produkcji roślinnej i likwidacji chowu zwierząt, utraty zdolności kredytowych, wyprzedazy majątku itp.

Jeszcze w 1990 r. w PGR podporządkowanym MRiGŻ zatrudnienie spadło o około 9%, z 435 tys. do 395 tys. osób, a w produkcji rolnej z 330 tys. do 310 tys. W przeliczeniu na 100 ha UR zatrudnienie wynosiło 13 osób i trzykrotnie przekraczało poziom zatrudnienia w gospodarstwach wielkoobszarowych krajów gospodarczo rozwiniętych (Olko-Bagieńska, Pyrgies, Gajda 1992).

Spadek zatrudnienia nasilił się w roku 1991, i szczególnie w pierwszym półroczu 1992 r. W końcu 1991 r. zatrudnienie w gospodarstwach państwowych wynosiło 326,7 tys. osób. 30 czerwca 1992 r. w 1495 ppgr, których mienie miała przejąć AWRSP pracowało już tylko 261,0 tys. osób, i zatrudnienie na 100 ha UR wynosiło 8,4 osób. Najwyższy wskaźnik zwolnień pracowników odnotowano w północnych i zachodnich województwach: suwalskim, olsztyńskim, koszalińskim, słupskim, szczecińskim i gorzowskim, ale również w krośnieńskim.

W wyniku działań restrukturyzacyjnych podjętych przez AWRSP w celu poprawy efektywności gospodarowania nastąpiła dalsza racjonalizacja zatrudnienia. Oddzielenie sfery socjalno-bytowej od produkcyjnej oraz likwidacja i znaczne ograniczenie ilości ośrodków i zakładów obsługi infrastrukturalnej rolnictwa również przyczyniły się do ograniczenia wielkości zatrudnienia.

W ciągu następnych dwóch lat tj. w okresie działalności Agencji od 30.06.1992 do 30.06.1994 r. zatrudnienie zmniejszyło się o 69,6 tys. osób. W zlikwidowanych gospodarstwach PGR przejętych do Agencji do 30 czerwca 1994 r. w dniu przejęcia pracowało 191,4 tys. osób, a zatrudnienie na 100 ha UR spadło do poziomu 4,7 osób (tab. 7 i ryc. 13 i 14).

Według danych z 31.12.1994 r. w 1658 zlikwidowanych ppgr, których mienie przyjęto do Zasobu WSRP zatrudnionych było 192 519 osób, czyli przeciętnie 5,2 osób na 100 ha

gruntów. W przejętych w 1994 r. 308 ppgr zatrudnionych było tylko 18 004 osób (2,6 osób na 100 ha gruntów).

Według sprawozdań GUS wynika, że w końcu grudnia 1994 r. w gospodarstwach rolnych Skarbu Państwa zarządzanych przez tymczasowych administratorów pracowało 38 tys. osób (3,3 osoby/100 ha gruntów) w gospodarstwach zarządzanych przez administratorów 16 tys. osób (5,5 osoby/100 ha gruntów), w jednoosobowych spółkach Agencji 16 tys. osób (10,4 osób/100 ha gruntów). W gospodarstwach dzierżawców gruntów (100 ha i więcej) oraz w wyodrębnionych obiektach rolno-przemysłowych Zasobu WRSP pracowało (wg szacunków) 73 tys. osób (bez pracowników sezonowych i zatrudnionych dorywczo). Łączne zatrudnienie w gospodarstwach rolnych podległych Agencji oraz u dzierżawców mienia Zasobu WRSP wynosiło około 143 tys. osób. W trakcie przeprowadzonych przez AWRSP procesów restrukturyzacyjnych mienia byłych ppgr pracę utraciło około 50 tys. osób, w tym 10 tys. przeszło na emeryturę lub rentę, zaś 40 tys. stało się bezrobotnymi.

Tabela 7. Zmiany zatrudnienia w gospodarstwach państwowych

Na dzień	Liczba zatrudnionych w ppgr przejętych przez AWRSP		Zatrudnienie w gospodarstwach rolnych Skarbu Państwa		Zatrudnieni u nowych właścicieli i dzierżawców	Liczba osób, które przeszły na emerytury i renty	Zwolnieni
	ogółem	na 100 ha gruntów	ogółem	na 100 ha gruntów			
31.07.1993	158 871	5,7	117 995	7,2	15 757	3 757	22 212
31.12.1993	174 515	5,8	106 566	4,5	27 650	5 819	34 480
31.06.1994	191 446	4,7	85 945	3,5	50 427	8 817	49 146
31.12.1994	192 519	5,2	69 966	5,2	72 896	10 000	40 000

Z przytoczonych danych wynika, że od końca 1989 r. do grudnia 1994 r. zatrudnienie w sektorze państwowego rolnictwa uległo zmniejszeniu z 469 tys. do 143 tys. (łącznie z zatrudnionymi u dzierżawców), a więc o 226 tys.

Tak wielkie zmiany zatrudnienia w rolnictwie państwowym były przede wszystkim skutkiem doktrynalności przyjętej polityki nie uwzględniającej skutków społecznych i ekonomicznych. Trudno jest odpowiedzieć na pytanie w jakim stopniu zmniejszenie zatrudnienia było racjonalnie uzasadnione i przyczyniło się do wzrostu efektywności gospodarowania. Ujemne efekty finansowe gospodarstw rolnych przejętych przez Agencję i spadek produkcji były bowiem spowodowane wieloma obiektywnymi przyczynami, głównie rosnącym zadłużeniem, drastycznym wzrostem cen środków produkcji, niską opłacalnością itd. Z drugiej strony spadek zatrudnienia nie był rekompensowany wzrostem środków produkcji (nowoczesnych wydajnych maszyn, środków plonotwórczych itd.).

Brak jest danych dotyczących poprawy efektywności gospodarowania w wyniku wzrostu wydajności pracy oraz zmian jakościowych zatrudnienia w gospodarstwach Skarbu

Państwa. Wydaje się jednak, że przemiany własnościowe gospodarstw państwowych spowodowały dezintegrację większości załóg PGR oraz odpływ wykształconej, zwłaszcza młodej kadry kierowniczej.

Należy jednak podkreślić, iż zarówno w sprzedanych jak i w wydzierzawionych gospodarstwach w wyniku wprowadzenia motywacyjnego systemu wynagrodzeń nastąpił wzrost wydajności pracy, większa jej staranność i dbałość o powierzone mienie. Potwierdzają to badania zarówno W. Guzewicza i W. Józwiaka (1993) jak i liczne wywiady z dzierżawcami i nabywcami gospodarstw zamieszczane w miesięcznikach Związku Przedsiębiorców Rolnych "Agroprolog" oraz badania terenowe w gminach popegeerowskich autora (Zgliński 1995).

Wymiernym i bolesnym skutkiem przemian własnościowych PGR jest natomiast bezrobocie.

W końcu 1993 r. było 116 tys. bezrobotnych z sektora państwowego rolnictwa i choć ich udział w ogólnej liczbie bezrobotnych w Polsce wynosił tylko około 4%, to skala tego zjawiska, zwłaszcza w województwach północnych i zachodnich oraz na terenach południowo-wschodnich (Bieszczady) stanowi poważny problem społeczny i gospodarczy.

Regionalne zróżnicowanie skali bezrobocia w państwowych gospodarstwach rolnych nie jest dostatecznie udokumentowane statystycznie.

Określić ją można pośrednio poprzez analizę danych dotyczących bezrobotnych w ogólnej liczbie ludności i według ostatniego miejsca pracy w rolnictwie i leśnictwie (Zdrojewski 1994). Według tego autora w 1993 r. 216,6 tys. bezrobotnych zatrudnionych uprzednio w rolnictwie i leśnictwie stanowiło 9,65% ogółu bezrobotnych, przy czym największy ich odsetek występował w województwach o największym udziale gruntów państwowych: pilskim - 22,0%, suwalskim - 21,8%, szczecińskim - 19,7%, olsztyńskim - 19,5%, koszalińskim - 18,3%, słupskim - 17,3% oraz gorzowskim - 17,3%.

W województwach tych PGR były przeważnie jedynymi uspołecznionymi zakładami pracy na wsi, a zwalniani pracownicy na ogół tracili szansę uzyskania jakiegokolwiek zatrudnienia. Osoby bezrobotne to nierzadko jedyni pracujący uprzednio na utrzymanie swych rodzin. Ludzie ci utracili pracę w większości przypadków nie z własnej winy i najczęściej nie są przygotowani do podejmowania samodzielnej działalności, zarówno ze względu na kwalifikacje zawodowe, jak i brak środków finansowych. Całe życie związani byli z państwowym przedsiębiorstwem zarówno pracą jak i otrzymanym z PGR mieszkaniem.

Stąd też wynika ich mała mobilność zawodowa. Większość bezrobotnych utraciła już prawo do pobierania zasiłków z Rejonowych Urzędów Pracy, a środki otrzymywane od gmin w ramach pomocy socjalnej nie mogą stanowić wystarczającej podstawy ich utrzymania.

Bezrobocie stanowi więc również problem moralny. Skutkiem doktrynalnej polityki liberalnej wobec PGR było stopniowe zubożenie pracowników rolnych, którzy w rezultacie stali się bezrobotnymi bez perspektyw na zatrudnienie. Karol Popper, czołowy teoretyk XX wiecznego liberalizmu i zwolennik wolnego rynku stwierdził, że *"... robienie bożka z zasady wolnego rynku jest zupełnym nonsensem. Sprawą najważniejszą, sprawą fundamentalną jest humanitaryzm w polityce gospodarczej a najważniejszym zadaniem w miarę pełne zatrudnienie"*. (Chmielowski 1994).

Zbyt późno podjęto zadania dotyczące pomocy byłym pracownikom PGR i łagodzące bezrobocie. Porozumienie zawarte między Ministrem Pracy i Polityki Socjalnej, Kierownikiem Urzędu Pracy oraz Prezesem AWRSP (z 1 czerwca 1993 r.) mające na celu udzielenie pomocy finansowej (pożyczek zamiast zasiłków) z Funduszu Pracy w celu podjęcia działalności gospodarczej i umożliwiającej uczestnictwo w prywatyzacji likwidowanych przedsiębiorstw, z braku środków finansowych przyniosło znikome rezultaty. Przeznaczenie tych pożyczek tylko do wykupu mienia z Zasobu WRSP oraz przejście przez Agencję pełnej odpowiedzialności za ich zwrotność, również ograniczyło ich wykorzystanie. Do końca 1994 r. Agencja udzieliła poręczeń tylko w wysokości 1,24 mln PLN z czego wykorzystano 0,96 mln PLN. Według szacunkowych danych pozwoliło to utworzyć około 250 nowych miejsc pracy.

Nie stworzono rozwiązań prawnych umożliwiających wykorzystanie środków z Funduszu Pracy na zasilenie gospodarstw Skarbu Państwa w celu zachowania istniejących miejsc pracy w rejonach o dużym bezrobociu. Przyjęcie takiego rozwiązania zapobiegałoby w wielu przypadkach powstawaniu bezrobocia. Takie rozwiązanie wydaje się słuszne choćby z tej przyczyny, że w niektórych województwach wysokość zasiłków dla bezrobotnych przekroczyła już wysokość subwencji dla byłych PGR.

Dopiero od początku 1994 r. na podstawie znowelizowanej (29 grudnia 1993r.) ustawy o gospodarowaniu nieruchomościami Skarbu Państwa stworzono korzystniejsze warunki spłat należności za nabywane mienie (odstąpiono od oprocentowania rat) znajdujące się w gminach zagrożonych szczególnie wysokim bezrobociem.

Nie znalazł się natomiast w znowelizowanej ustawie zapis proponowany przez sejmową Komisję Rolnictwa dotyczących partycypacji pracowników PGR w prywatyzowanych przedsiębiorstwach na takich samych zasadach jak w innych branżach państwowych.

W rejonach o szczególnie dużym bezrobociu również nie wykorzystane są środki pomocy zagranicznej, przeznaczone na uruchomienie prac interwencyjnych na rzecz infrastruktury wiejskiej i przy zalesianiu.

Wolne tempo przekształceń własnościowych, zwłaszcza długi okres przejmowania gospodarstw oraz ich transformacji wpływał również na to, że Agencja zamiast tworzyć miejsca pracy dopuszczała do wygaszania produkcji, wzrostu odlogów, dewastacji i wyprzedaży mienia, niewykorzystywania majątku i w konsekwencji zubożania pracowników i likwidacji miejsc pracy. Agencja krytykowana jest również za zbyt małe preferencje spółek pracowniczych w przetargach kupna i dzierżawy.

Nie zrozumiałe jest stanowisko Agencji dotyczące opieszałości w tworzeniu jednoosobowych spółek Agencji z możliwością udostępnienia akcji pracownikom lub wnoszenia mienia ruchomego jako aportu do spółek pracowniczych. Sposób ten daje największe szanse na powodzenie przekształceń byłych PGR przy dużym udziale pracowników, co byłoby istotne w rejonach o dużym bezrobociu, a jednocześnie małym zainteresowaniu kupnem i dzierżawą gruntów.

Według Agencji byłaby to jedna forma stopniowej i powolnej prywatyzacji zmierzającej do utrwalenia starych struktur pod nowym szyldem. Takie stanowisko podyktowane może być

tylko względami politycznymi, a nie gospodarczymi. Nie zawsze też w praktyce wykorzystywany jest przez dzierżawców obowiązek zatrudniania przejmowanych pracowników. Warunki dzierżawy, spłata kredytów, podatek rolny wymuszają na dzierżawcach racjonalizację zatrudnienia.

Wiele kontrowersji wśród załóg pracowniczych budzi też użyczenie ziemi bezrobotnym, byłym pracownikom PGR. Z punktu widzenia Agencji jest to jeden ze sposobów łagodzenia skutków bezrobocia, gdyż użyczona ziemia stanowić może źródło dochodów dla bezrobotnych.

Byli pracownicy PGR uważają taką procedurę za formę jałmużny. Uważają bowiem, że najpierw zniszczono ich miejsca pracy, wyprzedano sprzęt rolniczy i inwentarz, a teraz proponuje się im używanie niechcianej przez nikogo, odłogowanej ziemi. Nierzadko też stopień ich zubożenia nie pozwala na zakup materiałów siewnych i środków produkcji, a oferowany areal ziemi (2 ha) nie może stanowić podstawy utrzymania rodziny.

Rozwiązanie, czy łagodzenie skutków bezrobocia przekracza niewątpliwie możliwości jednej instytucji jaką jest AWRSP, która jednak będąc reprezentantem Skarbu Państwa odpowiedzialna jest nie tylko za przejmowanie, przekształcanie i oddłużanie gospodarstw, ale również z mocy ustawy za racjonalne gospodarowanie i tworzenie miejsc pracy. Ten ustawowy zapis nie został przez AWRSP dotychczas w pełni wykorzystany.

Był on zresztą w samym założeniu częściowo sprzeczny z innymi ustawowymi zadaniami Agencji zmierzającymi do poprawy efektywności gospodarowania i tworzenia gospodarstw zdolnych prowadzić w warunkach gospodarki rynkowej trwale rentowną produkcję. Nastąpić to mogło między innym przez zmniejszenie i racjonalizację zatrudnienia w produkcji rolniczej oraz oddzielenie działalności produkcyjnej od socjalno-bytowej.

W ostatnim okresie AWRSP zaktywizowała poczynania zmierzające do łagodzenia skutków bezrobocia. 6 stycznia 1995 r. w ramach współpracy AWRSP z Ministrem Pracy i Polityki Socjalnej oraz Krajowym Urzędem Pracy podpisano porozumienie ułatwiające dostęp do pożyczek z Funduszu Pracy na podjęcie działalności gospodarczej przez bezrobotnych oraz na tworzenie nowych miejsc pracy w gospodarstwach powstałych w wyniku restrukturyzacji. Oddziały terenowe Agencji wspólnie z Wojewódzkimi Urzędami Pracy określiły limity środków na pożyczki oraz rozpoczęły współpracę przy planowaniu prac interwencyjnych. Zidentyfikowano ponadto osiedla "popegeerowskie" z wysokim bezrobociem oraz obiekty Zasobu WSRP, w których może być uruchamiana działalność gospodarcza pozwalająca na zatrudnienie bezrobotnych. Poszerzono również współpracę z samorządami lokalnymi i Agencjami Rozwoju Regionalnego w zakresie inicjatyw lokalnych zmierzających do rozwoju przedsiębiorczości oraz tworzenia nowych miejsc pracy.

Problemem bezrobocia na wsi, zwłaszcza w rejonach o przewadze gospodarstw Skarbu Państwa jest tak poważny, że wymaga podjęcia nadzwyczajnych środków przez naczelne władze Państwa. Obowiązujące instrumenty ekonomiczno-finansowe należy ocenić jako bardzo skromne i mało skuteczne dla pobudzenia procesów rekonstrukcji rejonów szczególnie zagrożonych bezrobociem strukturalnym, zwłaszcza z przewagą byłych państwowych gospodarstw rolnych (*Materiały ...* 1994). Stwierdzenie to potwierdza analiza rozpiętości

wskaźników stopy bezrobocia w stosunku do wskaźników średnich krajowych w latach 1990-1993.

Przykładowo w woj. olsztyńskim stopa bezrobocia w końcu 1990 r. wynosiła 10,2%, w końcu 1991 r. - 18,2%, w końcu 1992 r. - 23,6%, w końcu 1993 r. - 27,8%, przy średnich krajowych wynoszących odpowiednio: 6,1%, 11,4%, 13,6%, 15,7% (tab. 8).

Tabela 8. Stopa bezrobocia (%) ludności cywilnej czynnej zawodowo w województwach typowo rolniczych z przewagą sektora państwowego rolnictwa (stan w końcu roku).

Województwo	1990	1991	1992	1993	Zmiana 1990-1993
koszalińskie	9,5	17,9	24,1	28,7	19,2
elbląskie	8,4	16,4	21,4	26,8	18,4
śląskie	9,0	17,8	23,2	27,3	18,3
olsztyńskie	10,2	18,2	23,6	27,8	17,6
suwalskie	11,5	18,6	23,7	28,6	17,1
pilskie	7,7	15,5	19,7	24,5	16,8
gorzowskie	9,2	16,4	18,7	21,1	12,0
POLSKA	6,1	11,4	13,6	15,7	9,6

7. Pozarolnicze funkcje państwowych przedsiębiorstw gospodarki rolnej w procesie prywatyzacji

Przekształceniom własnościowym rolnictwa państwowego towarzyszyło oddzielenie funkcji produkcyjnych od socjalnych. To ustawowe rozwiązanie wprowadziło istotne zmiany w dotychczasowych szerokich świadczeniach socjalno-bytowych i kulturalno-oświatowych pracowników ppgr, a także pośrednio całych społeczności lokalnych. Placówki infrastrukturalne PGR spełniały znaczącą, a niekiedy jedyną rolę w propagowaniu i rozwoju życia kulturalnego i cywilizacyjnego.

Jedną z najistotniejszych funkcji socjalno-bytowych byłych PGR-ów była gospodarka ponad 300 tysiącami mieszkań zakładowych zamieszkałych w 1990 r. przez około 2 miliony osób, w tym 395 tys. czynnie zatrudnionych. Niekwestionowanym osiągnięciem PGR była znaczna poprawa warunków mieszkaniowych załóg pracowniczych, a zbudowane osiedla standardem nie odbiegały od miejskich. Miało ono również negatywne cechy, do których między innymi należą: wprowadzenie do osiedli wielorodzinnej zabudowy blokowej, powielanie wad przykładowego budownictwa miejskiego i utrata walorów osiedla

wiejskiego (Kęsy 1992). Wiele jednak negatywnych cech przypisać można również socjalistycznemu budownictwu miejskiemu i to nawet w stolicy kraju.

W wyniku likwidacji ppgr mieszkania te przejęła AWRSP zobowiązana do ich zagospodarowania (sprzedaży) i administrowania nimi (ryc. 15 i 16).

Do końca czerwca 1995 r. Agencja przejęła 326 914 mieszkań. Mimo, że zasady sprzedaży mieszkań od początku były wyjątkowo dogodne, a kolejne ustawy wprowadzały preferencyjne zachęty, zwiększające ulgi i rozszerzające krąg osób uprawnionych do ich zakupu, to do końca czerwca 1994 r. Agencja sprzedała 71 709 mieszkań (22,5%) natomiast do końca czerwca 1995 r. 148 071 (45,3%). Średnia wartość mieszkania według wyceny wynosiła około 5 tys. PLN, natomiast ceny uzyskane ze sprzedaży były znacznie niższe i wynosiły średnio 2,1 tys. PLN. Mimo tak dużych preferencji sprzedaż mieszkań nie cieszyła się zbyt dużym zainteresowaniem wśród pracowników likwidowanych ppgr. Spowodowane to było zarówno względami psychologicznymi (bezpłatne mieszkanie było immanentnym przywilejem pracowników PGR) jak też kosztami eksploatacji, które spadają na nabywcę, ale przede wszystkim brakiem środków finansowych wśród zubożałych i często bezrobotnych pracowników.

W stosunku do liczby przejętych mieszkań do 30.06.1995 r. najwyższe wskaźniki sprzedaży wystąpiły w oddziałach terenowych Agencji: w Lublinie - 70,4%, Suwałkach - 64,6%, Szczecinie - 62,7%, Rzeszowie - 60,1% i Koszalinie - 59,0%. Najmniejsze w stosunku do liczby przejętych mieszkań, w oddziałach: Poznaniu - 23,6%, Bydgoszczy - 28,0% i Opolu - 28,1%.

We władaniu Agencji w końcu czerwca 1995 r. pozostawało 178 269 mieszkań, najwięcej w oddziałach terenowych: warszawskim, poznańskim, wrocławskim, bydgoskim, poznańskim i koszalińskim. Mieszkania te w 30% zamieszkane były przez pracowników gospodarstw Skarbu Państwa, w 33% przez emerytów i rencistów, w 33% przez innych najemców, a 4% z nich było nie zasiedlone.

Gospodarowanie tak dużym zasobem mieszkań w poważnym stopniu obciąża finanse Agencji (w 1993 r. - 447 mld zł), a próby rozłożenia opłat eksploatacyjnych na użytkowników na ogół nie przynoszą efektów. Wysokie koszty utrzymania mieszkań związane są z remontami urządzeń ciepłowniczych, stosowaniem urzędowych cen nośników energii, pokrywaniem kosztów eksploatacji mieszkań przez emerytów i rencistów (jest to ustawowym obowiązkiem Agencji) oraz uchylaniem się części lokatorów od płacenia czynszów.

W celu rozwiązania problemów eksploatacji mieszkań, w tym ogrzewania, Agencja propaguje tworzenie spółdzielni mieszkaniowych. Jest to niezmiernie ważne, gdyż umożliwia przekazanie przez Agencję w formie aktu notarialnego, nieodpłatnie na własność spółdzielcom, urządzeń wchodzących w skład wyposażenia mieszkań.

Spółdzielcom przysługuje ponadto dotacja z budżetu państwa na częściowe pokrycie kosztów związanych z dostawą energii cieplnej na potrzeby centralnego ogrzewania i dostawy ciepłej wody. Dotacjami takimi nie dysponuje Agencja.

Do końca czerwca 1995 r. nabywcy mieszkań zawiązali 396 spółdzielni, najwięcej w poznańskim (67), szczecińskim (55), koszalińskim (40) oraz lubelskim (40). Zawarto 968

umów o administrowaniu 123 270 mieszkań, w tym spółdzielni mieszkańców (53 375 mieszkań), z zarządami jednoosobowych spółek Agencji (5567) oraz z dzierżawcami nieruchomości rolnych (26 059).

W wyniku przekształceń własnościowych PGR nastąpiło też znaczne ograniczenie działalności socjalnej i kulturalno-oświatowej - żłobków, przedszkoli, domów kultury, bibliotek, ośrodków rekreacyjno-sportowych. Szczególnie w regionach o dużym udziale gospodarstw państwowych placówki te stanowiły istotną, a niekiedy jedyną tkanę infrastruktury społecznej i decydowały o kształtowaniu opieki społecznej i życia kulturalnego mieszkańców wielu gmin. Oddzielenie tych obiektów od działalności gospodarczej i brak jednocześnie środków na ich utrzymanie spowodowało "pustkę" socjalno-kulturową i przyczyniło się do pogorszenia warunków bytu ludności. Zjawisko to w połączeniu z bezrobociem przyczyniło się do narastania różnych form patologii społecznej, zagrażających łaadowi i bezpieczeństwu publicznemu. W wielu rejonach, na przykład na Mazurach ograniczyło rozwój rekreacji i turystyki.

Ogółem do 30.06.1995 r. przejęto do Zasobu WRSP 626 obiektów socjalnych, kulturalnych i sportowych, z których rozdysponowano 193 (w tym 16 sprzedano a 81 wniesiono do jednoosobowych spółek). 433 obiekty znajdują się w Zasobie WRSP (111 wydzierżawiono, 112 jest administrowane), prawie połowa (210) w tymczasowym zarządzie.

Przejęto również 106 hoteli i zajazdów, 40 restauracji i barów oraz 402 sklepy, z których tylko niewielką część sprzedano, pozostałe zaś pozostają w Zasobie albo wydzierżawione lub przekazane w administrowanie, w znacznej jednak części pozostające w tymczasowym zarządzie.

Szczególny niepokój budzi również przyszłość 2641 zespołów dworskich i pałacowo-parkowych będących dotychczas we władaniu PGR, przez nie użytkowanych i nieraz konserwowanych, a obecnie przejętych przez AWRSP. Do 30.06.1995 r. AWRSP przejęła 2323 obiekty, z których 57 sprzedano, 104 wniesiono do jednoosobowych spółek, a 2144 pozostaje nadal w Zasobie WRSP, w tym 1099 wydzierżawiono, a 753 znajdują się w tymczasowym zarządzie. Obiekty te stanowią dziedzictwo kulturowe i jako takie w szczególności sposób winny być traktowane w planach restrukturyzacyjnych PGR. Brak koncepcji ich zagospodarowania oraz brak środków finansowych na ich utrzymanie i konserwację nie pozwala na traktowanie ich na równi z działalnością gospodarczą zgodnie z obowiązującą dotychczas ustawą z 1984 r.

Prywatyzacja PGR wpłynie również na przeobrażenia krajobrazu obszarów wiejskich poprzez zmiany sieci osadniczej i zabudowy osiedli dostosowujących się do nowych warunków gospodarowania oraz zmiany rozłogu gospodarstw.

Zachodzące zmiany w wyniku przekształceń byłych ppgr można uznać za pierwszy etap restrukturyzacji obszarów wiejskich na terenach o przewadze gospodarstw wielkoobszarowych. Poza zmianą rozłogu gospodarstw i osłabieniem potencjału gospodarczego osiedli nie wywarły jeszcze znaczącego wpływu na przestrzenny układ wsi. Wymagają one już teraz spójnego działania w zakresie polityki rolnej - jasnego określenia przyszłości wieloprzestrzennej gospodarki i dostosowanej do niej (nieraz przez dziesiątki lat i

utrwalanej w okresie 45 PRL) sieci osadniczej - oraz planowania przestrzennego. Plany restrukturyzacyjne winny zapobiec dotychczasowym negatywnym zjawiskom występującym w wielkoobszarowych gospodarstwach: nadmiernej koncentracji produkcji, zwłaszcza chowu zwierząt, likwidacji zadrzewień i oczek wodnych wśród pól itd. Dotychczasowe doświadczenia z prywatyzacją państwowego sektora rolnictwa przemawiają za zróżnicowanym regionalnie charakterem tej polityki. W regionach o dużym udziale państwowym gospodarstw przez długi jeszcze okres nie powinny nastąpić istotne, rewolucyjne zmiany w przestrzennym układzie gospodarstw i osiedli wiejskich.

Prawdopodobnie tylko nieznaczna część gruntów gospodarstw Skarbu Państwa powiększy istniejące gospodarstwa rodzinne. Gospodarstwa skarbowe prowadzone przez dzierżawców lub administratorów winny dbać o istniejący, formowany przez dziesiątki lat, dostosowany do warunków naturalnych i rozłogu, układ przestrzenny oraz nie dopuszczać do dewastacji zabudowań gospodarczych obiektów zabytkowych i osiedli wiejskich. Zniszczenie tego układu w północnych i zachodnich województwach kraju, zwłaszcza w rejonach przygranicznych spowodować może "pustkę gospodarczą" i miałoby wymiar geopolityczny zagrażający nawet bezpieczeństwu Polski.

Propagowane niekiedy akcje przesiedleńcze rolników z centralnych i południowo-wschodnich terenów Polski w celu kolonizacji popegeerowskiego mienia na ziemiach północnych i zachodnich w obecnych realiach ekonomicznych są jeszcze jedną mrzonką niemożliwą do zrealizowania.

Na pozostałych obszarach kraju - gdzie sektor państwowego rolnictwa nie odgrywał tak dużej roli - prywatyzacja winna przyczynić się do powiększenia gospodarstw rodzinnych, a transformacja układu przestrzennego rozłogu gruntów i osiedli nie wymagałaby tak dużych kosztów finansowych i społecznych.

Literatura

Raporty z działalności AWRSP, AWRSP, Warszawa, 1993, 1994, 1995.

Chmielewski A., 1994, *Przyszłość otwarta - wywiad z K. Popperem*, *Gazeta Wyborcza*, 218, 19.09.1994 r.

Dębniowska A., Suchta J., 1994, *Ocena stanu ekonomicznego i finansowego byłych PGR przyjętych do Zasobu Skarbu Państwa (na przykładzie Oddziału Terenowego AWRSP w Olsztynie)*, (w:) *Restrukturyzacja państwowych gospodarstw w świetle doświadczeń ogólnokrajowych*, Instytut Zarządzania i Marketingu WSI, PTG, Koszalin.

Dzun W., 1994, *PGR w rolnictwie polskim w latach 1944-1990*, IRWiR PAN, Warszawa.

Gomułka S., 1990, *The causes of recession following stabilization*, *Comparative Economic Studies*, 3, 2.

1991, *Twórcza destrukcja*, *Życie Gospodarcze*, 18 (2062), 1991.

Guzewicz W., Józwiak W., 1993, *Gospodarstwa prywatne powstałe na gruntach po byłych PGR*, IERiGŻ, Warszawa.

Guzewicz W., Prowęcka M., Żarska A., 1995, *Wyniki produkcyjno-ekonomiczne wielkoobszarowych gospodarstw powstałych z majątku byłych PGR*, IERiGŻ, Warszawa.

Guzewicz W., 1994, *Wyniki produkcyjno-ekonomiczne i sytuacja finansowa gospodarstw powstałych w oparciu o mienie po byłych PGR*, IERiGŻ, Warszawa.

Hausner J., 1994, *Transformation processes in Eastern Europe: Western perspectives and the Polish experience*, ISP PAN, Warszawa.

Kęsy T., 1992, *Prywatyzacja PGR: podstawowy problem rolnictwa makroregionu północnego*, (w:) *Rolnictwo i gospodarka żywnościowa w ujęciu przestrzennym 1980-1990-2000*, Projekt badawczy 502819101, Warszawa.

Kierunki działania Agencji Własności Rolnej Skarbu Państwa, (w:) *Raport z działalności AWRSP w 1993*, AWRSP, Warszawa 1994 r.

Łukawer E., 1994, *Poglądy polskich ekonomistów na ogólne założenia transformacji systemowej, Inicjatywy lokalne w rozwiązywaniu problemów bezrobocia*, 1994, Materiały z konferencji Biura Planowania Regionalnego CUP, Ministerstwa Pracy i Polityki Socjalnej, Polskiej Agencji Rozwoju Regionalnego, Programu Inicjatyw Lokalnych, Urzędu Pracy, Warszawa.

Mozłowski A., 1994, *Szlachta kontraktowa*, *Polityka*, 49.

Olko-Bagieńska T., Pyrgies J., Gajda J., 1992, *Przekształcenia własnościowe w państwowych gospodarstwach rolnych w Polsce*, Friedrich Ebert Stiftung, seria: *Polityka ekonomiczna i społeczna*, 28.

Olko-Bagieńska T., 1994, *Procesy restrukturyzacji i prywatyzacji rolnictwa państwowego w Polsce*, *Człowiek i środowisko*, 18, 1.

Raport o stanie rolnictwa i gospodarki żywnościowej, 1994, MR i GŻ, Warszawa.

Skwarka B., 1992, *Przekształcenia własnościowe państwowych gospodarstw rolnych*, *Więś i rolnictwo*, 3-4.

Szemberg A., 1993, *Przemiany agrarne w latach 1988-1992*, *Raporty, Ekspertyzy*, 327, IERiGŻ, Warszawa.

Tański A., 1995, *Prywatyzacja PGR - skutek doktryny czy racja ekonomiczna*, *Wspólnota* 5,256.

Tkaczyk T.P., 1993, *Krytyczne uwagi o prywatyzacji*, *Więś i państwo*, 1,10.

Woś A., 1993, *Dostosowania systemowe w gospodarce żywnościowej*, *Wież i państwo*, 4, 13.

Zdrojewski E. Z., 1994, *Zróżnicowanie stopy bezrobocia w układzie wojewódzkim*, (w:) *Restrukturyzacja państwowych gospodarstw rolnych w świetle doświadczeń ogólnokrajowych*, Instytut Zarządzania i Marketingu WSI, PTG, Koszalin.

Zgliński W., 1993, *Przekształcenia własnościowe państwowych gospodarstw rolnych w zachodnich i wschodnich regionach przygranicznych Polski*, (w:) *Podstawy rozwoju zachodnich i wschodnich obszarów przygranicznych Polski*, *Biuletyn*, 4, IGiPZ PAN.

- 1994, *Przekształcenia sektora państwowego rolnictwa - twórcza destrukcja czy szansa na poprawę efektywności gospodarowania*, *Wież i państwo*, 3-4.

- 1994, *Przekształcenia własnościowe rolnictwa państwowego w północno-wschodnim regionie Polski*, (w:) *Podstawy rozwoju zachodnich i wschodnich obszarów przygranicznych Polski*, *Biuletyn* IGiPZ PAN, 6.

- 1995, *Przekształcenia państwowych gospodarstw rolnych i ich wpływ na wieś i rolnictwo*, *Wież i rolnictwo*, 1.

- 1995, *Przekształcenia własnościowe rolnictwa państwowego we wschodnim obszarze przygranicza Polski*, (w:) *Podstawy rozwoju zachodnich i wschodnich obszarów przygranicznych Polski*, *Biuletyn* IGiPZ PAN, 9.

- 1995, *Podsumowanie wyników badań prowadzonych w wybranych gminach funkcjonujących na obszarach rolniczych, gdzie przeważają grunty będące w gestii Agencji Własności Rolnej Skarbu Państwa*, Projekt "Omega I", URM, IGiPZ PAN, maszynopis.

Zienkowski L., 1990 - *Co dalej z planem Balcerowicza ? Czas korekt !*, *Polityka*, 51.

TRANSFORMATIONS OF THE STATE-OWNED AGRICULTURE IN POLAND:
THEIR SOCIAL, ECONOMIC AND SPATIAL CONSEQUENCES

summary

Until December 31st, 1993, according to the law decreed by the parliament in 1991, the existence of state farms has been terminated. The assets of the state farms were taken over by the Agency for Agricultural Property of the State Treasury. The Agency has already partly disposed the assets and strives to make an economic use of the rest of them. This way the large socialist farms constituting a stable element of the Polish rural landscape during some 45 years, ceased formally to exist.

Restructuring the state-owned farming proved to be a difficult and complex process, not only for the economic performance of the farms but also in view of the wider social, economic and spatial repercussions related to the functioning of numerous communes, especially those over areas where the state farms have previously dominated (there are more than 300 such communities) in eleven Western and Northern provinces of Poland).

In the evaluation of the strategy of privatization of the state farming two different views can be distinguished. The first of them was based on the ideological and political prerequisites. It assumed as granted that liquidation of the socialist sector in agriculture privatization of the state farms will by itself and bring economic health to this sector. The second view assumed that the state farms (in spite of their positive effects in the years 1981-1989) will not be able to adapt themselves to the rules of the market economy if left under the previous organizational and economic forms without the subsidies of the state.

In both cases the actual decisions, which were not always motivated by the rational prerequisites accounting for the economic, social and spatial effects, led finally to the bankruptcy of the state farms, enormous debts, devastation of the fixed assets, increase of fallowed land, decrease in production volumes (especially of cereals, rapeseed and meat), significant unemployment (up to 40%, locally) and difficulties in the proper use of the existing equipment. Separation of the social functions from the productive ones and lack of means for further maintenance of the used to be farms caused disadvantageous changes in the infrastructure of the rural areas and caused a decrease of the accessibility of cultural and educational facilities for rural population. A decrease in the incomes of population coupled with unemployment caused an intensification of the appearance of the socially pathological phenomena.

Privatization of the state farms influences also the landscape of rural areas through changes in the settlement network and in the settlements themselves, adapting to the new conditions of economic activity, as well as in the spatial structure of privatized farms.

The options projecting the quick privatization of the state farms were confirmed by reality. Out of the total surface of 4 002,7 thousand hectares, taken over by the Agency for Agricultural Property of the State Treasury (3 653,0 thousand hectares from the liquidated state farms and 358,8 thousand hectares from the State Land Fund) only 93,4 thousand hectares (2,3%) were sold. Much more popular - and even increasingly so - was lease of this land. Altogether 1 499,4 thousand hectares were rented out. The remaining land is temporarily being developed by the Agency, including 1 922,9 thousand hectares (49%) in 1 172 farms managed by the temporary managers, and 200,2 thousand hectares (5%) in 113 farms run by the administration.

An important problem is constituted by the enormous debt of the farms owned by the State Treasury. This debt grew until June 30th, 1994, to 1,9 billion zlotys (0,8 billion US dollars), constituting a significant part of the net fixed assets, whose value was 7, 08 billion zlotys (3 billion US dollars) and exceeding the value of the cash capital -1,27 billion zlotys (0,5 billion US dollars).

One of the effects of the restructuring is unemployment - a serious social and economic problem in the Western and Northern voivodeships of Poland. In the years 1989-1993 altogether some 260 thousand people lost their jobs. In some voivodeships the sum total of unemployment benefits exceeded the subsidies for the former state farms.

Ryc. 1. Udział PGR w ogólnej powierzchni użytków rolnych w 1986 r.

Share of the state farms in total area of agricultural land in 1986

1. under 10%, 2. 11-30%, 3. 31-50%, 4. 51-70%, 5. over 70%, 6. no state farms

Ryc. 2. Oddziały Terenowe Agencji Własności Rolnej Skarbu Państwa

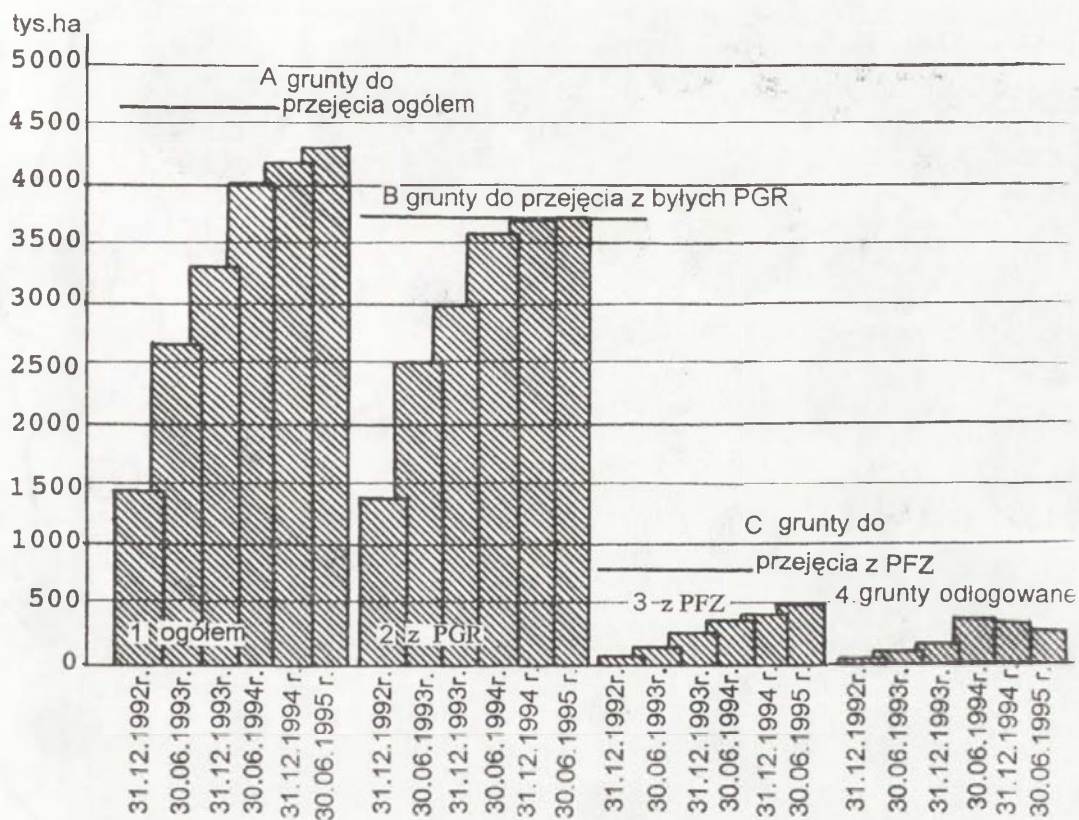
1. siedziby oddziałów terenowych, 2. miasta wojewódzkie, 3. granice oddziałów terenowych,
4. granice województw

Regional offices of the Agency for Agricultural Property of the State Treasury

1. seats of regional office, 2. voivodship capitals, 3. boundaries of the regional offices,
4. boundaries of voivodships

Do Oddziału Warszawskiego należą gospodarstwa hodowlane w całym kraju

Warsaw branch of the Agency encompasses all the livestock farms in the country

Ryc. 3. Grunty rolne przyjęte do Zasobu Własności Rolnej Skarbu Państwa

A grunty do przejęcia ogółem, B grunty do przejęcia z byłych PGR,

C grunty do przejęcia z Państwowego Funduszu Ziemi

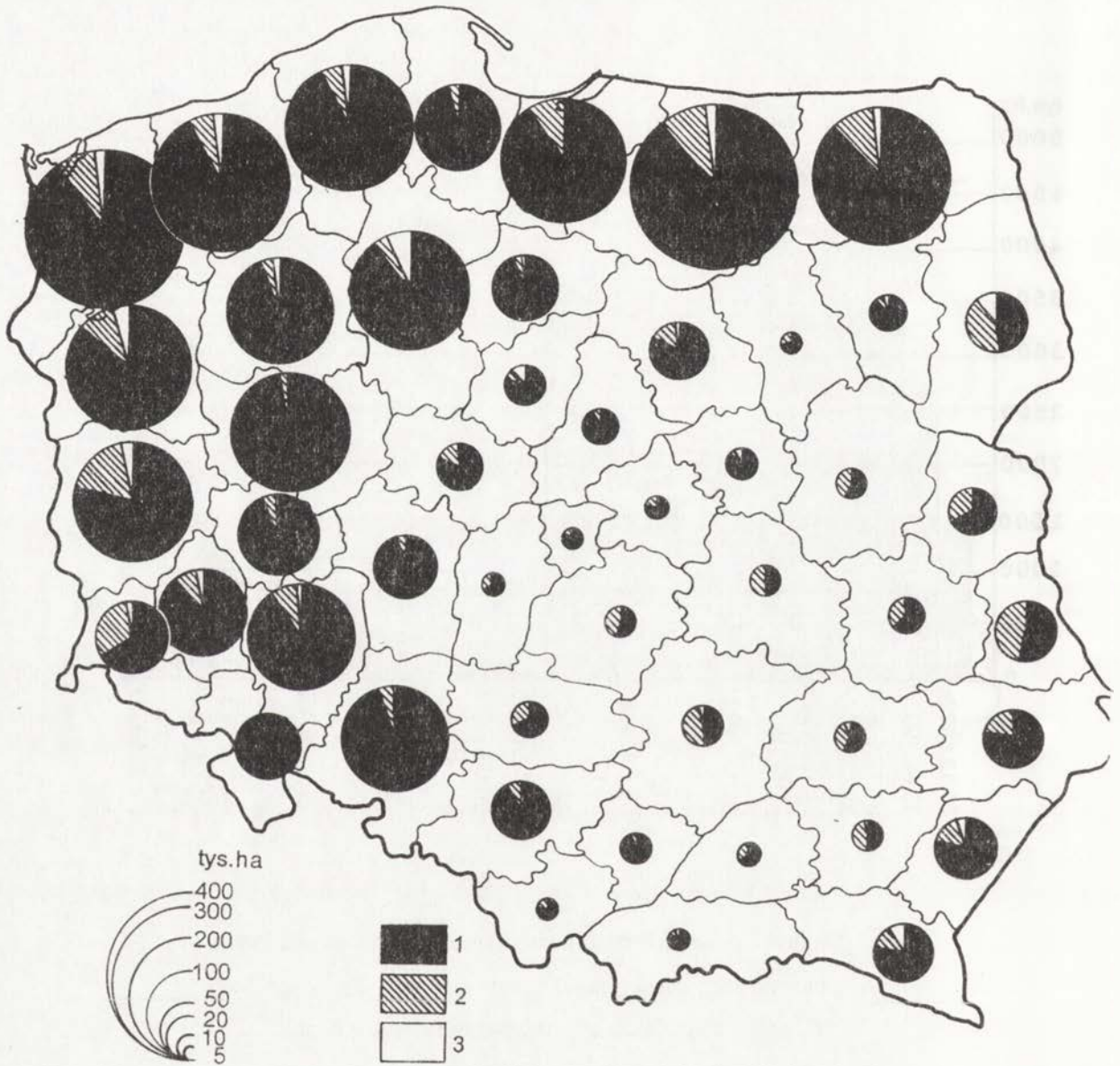
1. ogółem, 2. z PGR, 3. z PFZ, 4. grunty odlogowane

Agricultural land taken over by the Agency

A total land prepared for take over, B land prepared for take over from former State farms,

C land prepared for take over from the State and Fund

1. total, 2. from the State farms, 3. from the State Land Fund, 4. idle land

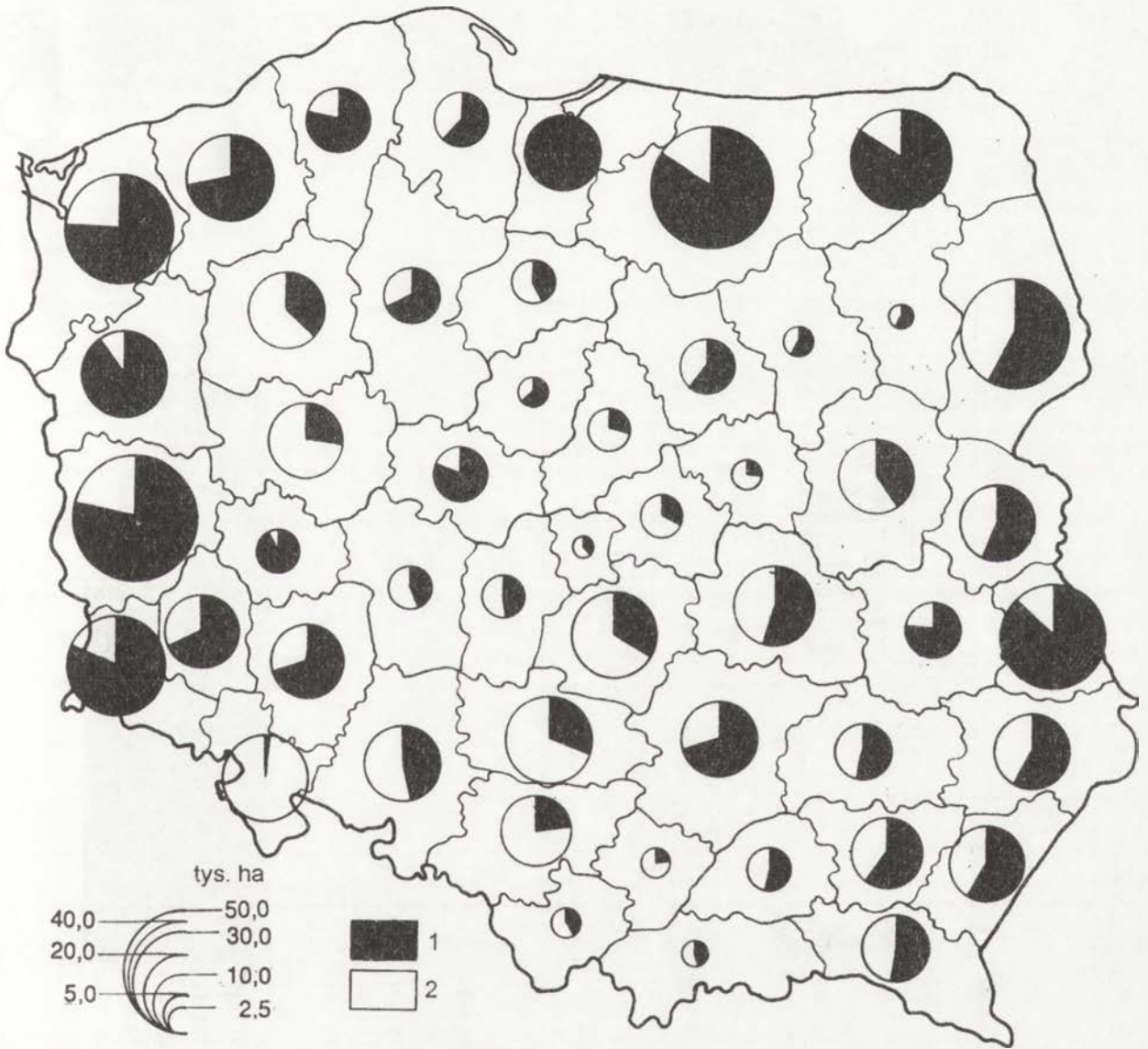

Ryc. 4. Grunty przejęte do Zasobu Własności Skarbu Państwa (stan 30.06.1995)

1. z PGR, 2. z PFZ, 3. z innych źródeł

Agricultural land taken over by the Agency

1. land taken over from the state farms, 2. land taken over from the State Land Fund,
3. land from other ownership

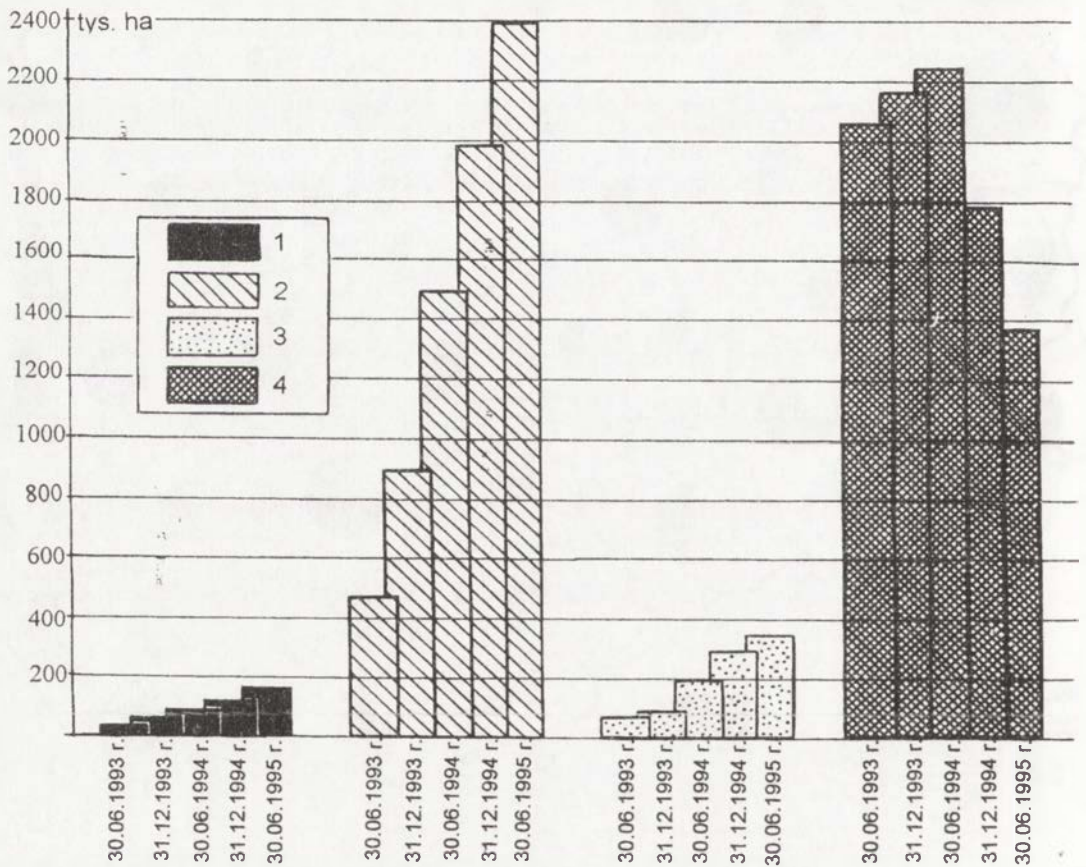
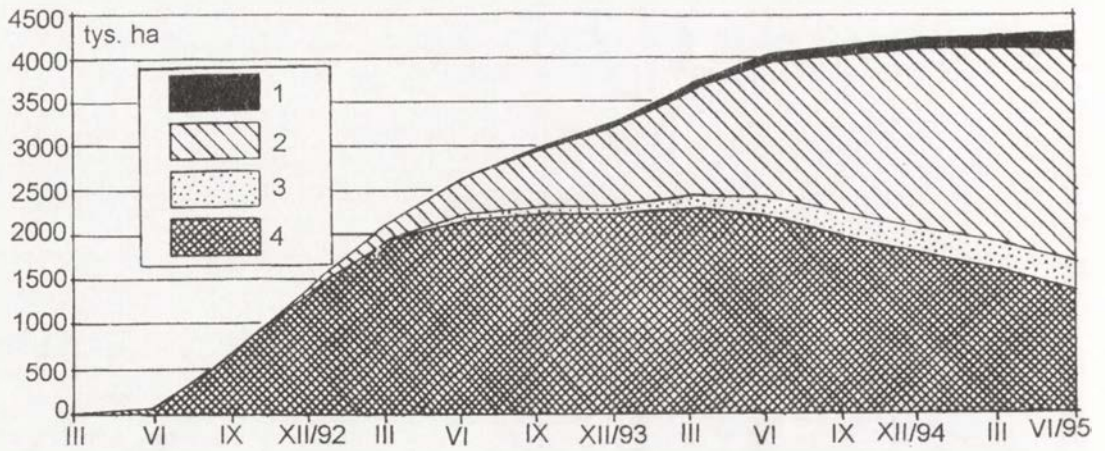

Ryc. 5. Grunty rolne przejęte do Zasobu Własności Rolnej Skarbu Państwa z Państwowego Funduszu Ziemi
(stan 30.06.1995r.)

1. grunty przejęte, 2. grunty do przejęcia,

Agricultural land taken over by the State Land Fund

1. land taken over, 2. land prepared for take over

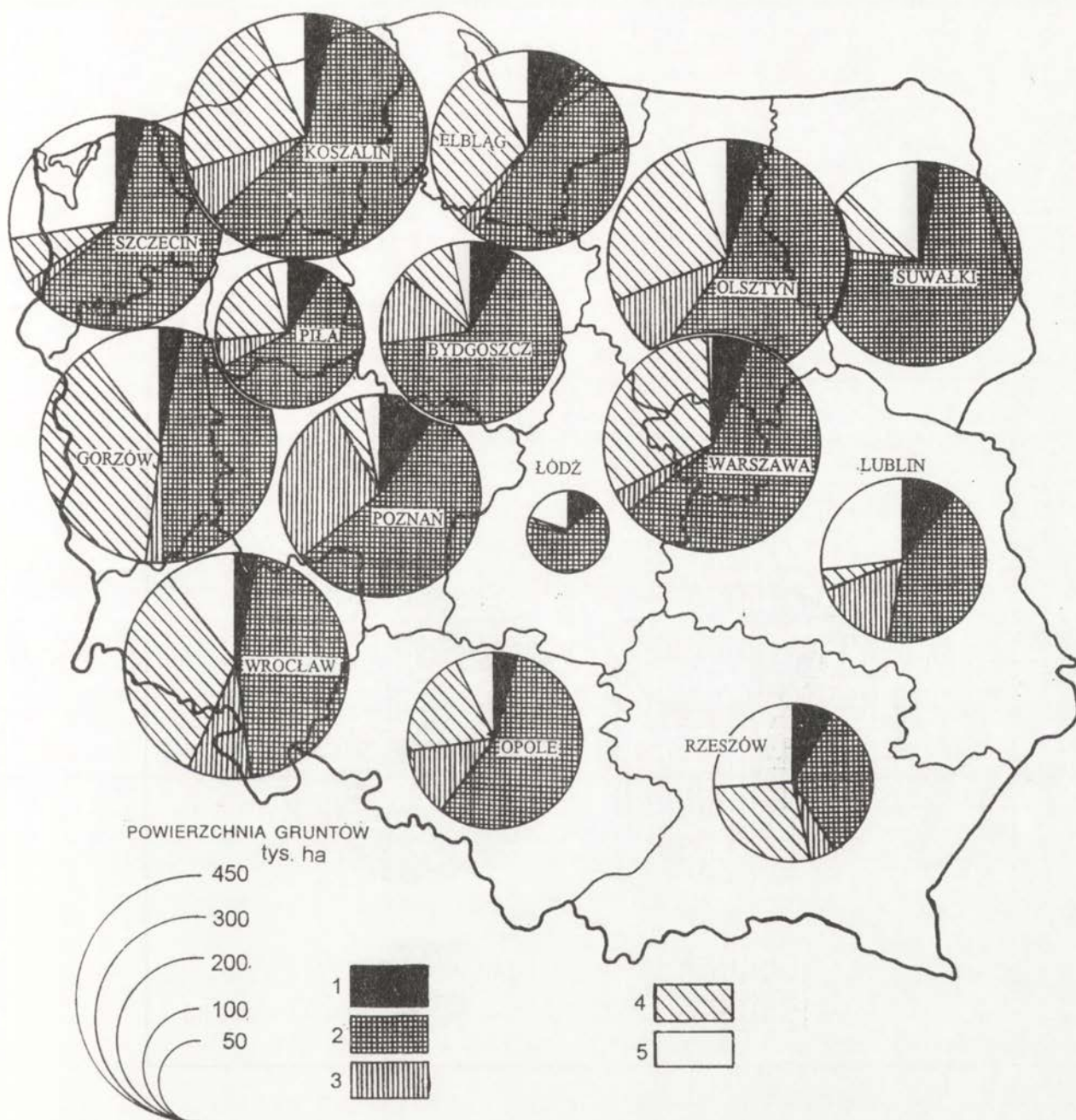
Ryc. 6. Zagospodarowanie gruntów Zasobu Własności Rolnej Skarbu Państwa 1992-1995

1. grunty sprzedane, 2. grunty wdzierżawione, 3. grunty w administrowaniu,
4. grunty w tymczasowym zarządzaniu i oczekujące na zagospodarowanie

Use of land being at the disposal of the Agency 1992-1995

1. land sold, 2. land rented out, 3. land administered

4. land under temporary management and land left fallow and to be put in use later on

Ryc. 7. Zagospodarowanie gruntów Zasobu Własności Rolnej Skarbu Państw (stan 30.06.1995)

1. grunty sprzedane, 2. grunty wdzierżawione, 3. grunty w administrowaniu,

4. grunty w tymczasowym zarządzie, 5. grunty oczekujące na zagospodarowanie

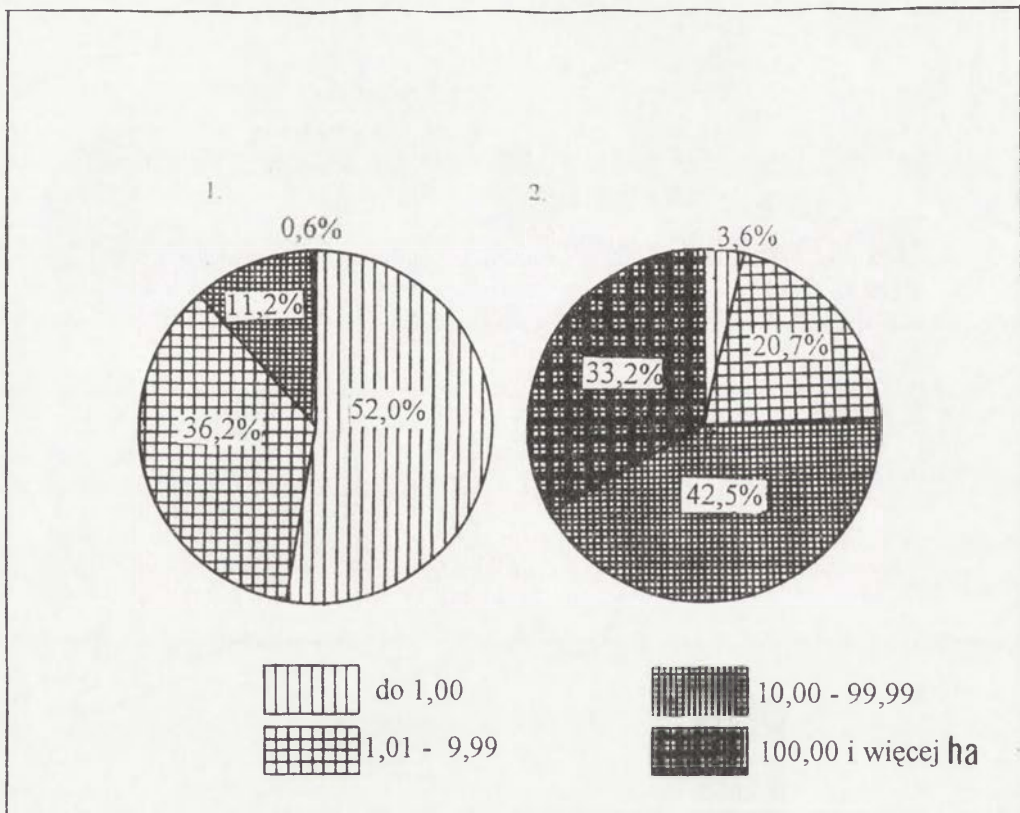
Do Oddziału Warszawskiego AWRSP należą gospodarstwa hodowlane w całym kraju

Use of land being at the disposal of the Agency ,as of June 30th 1995

1. land sold, 2. land rented out, 3. land administered, 4. land under temporary management

5. land left fallow to be put in use later on

Warsaw branch of the Agency encompasses all the livestock farms in the country

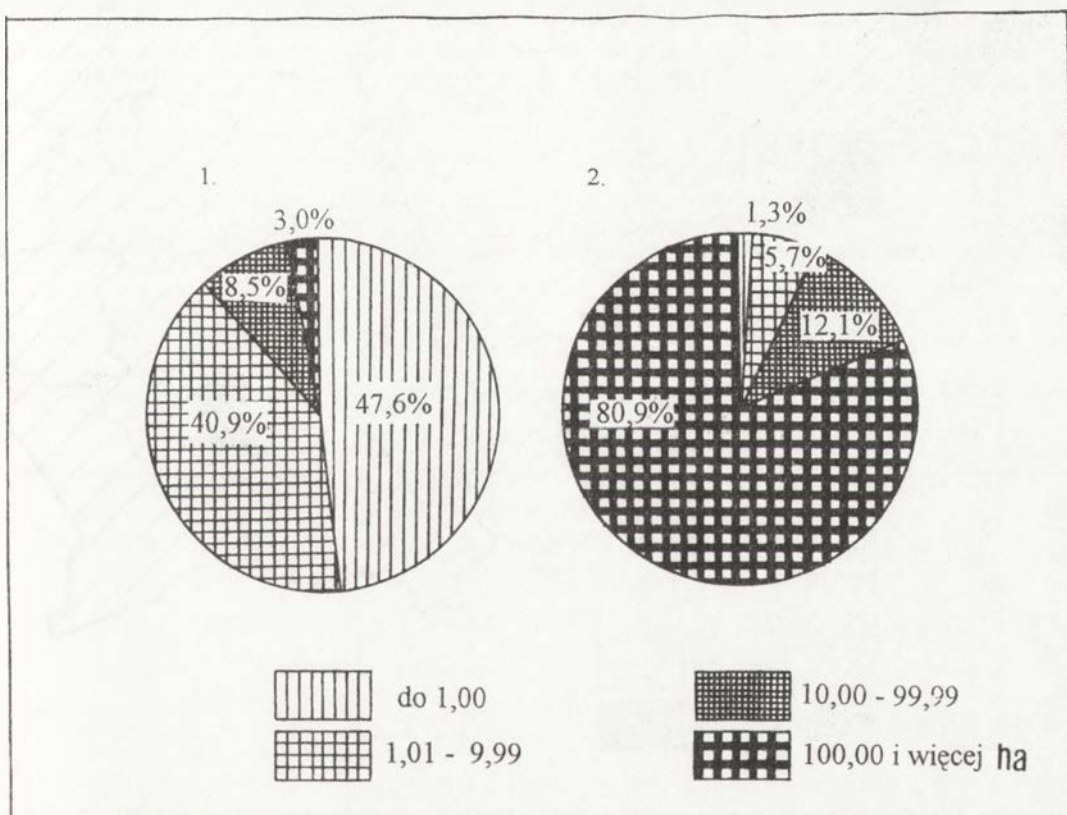

Ryc. 8. Grunty sprzedane z Zasobu Własności Rolnej Skarbu Państwa

1. według grup obszarowych, 2. według liczby zawartych umów,

Agricultural land sold from the reserves of the Agency

1. according to the area groups, 2. according to the number of contracts

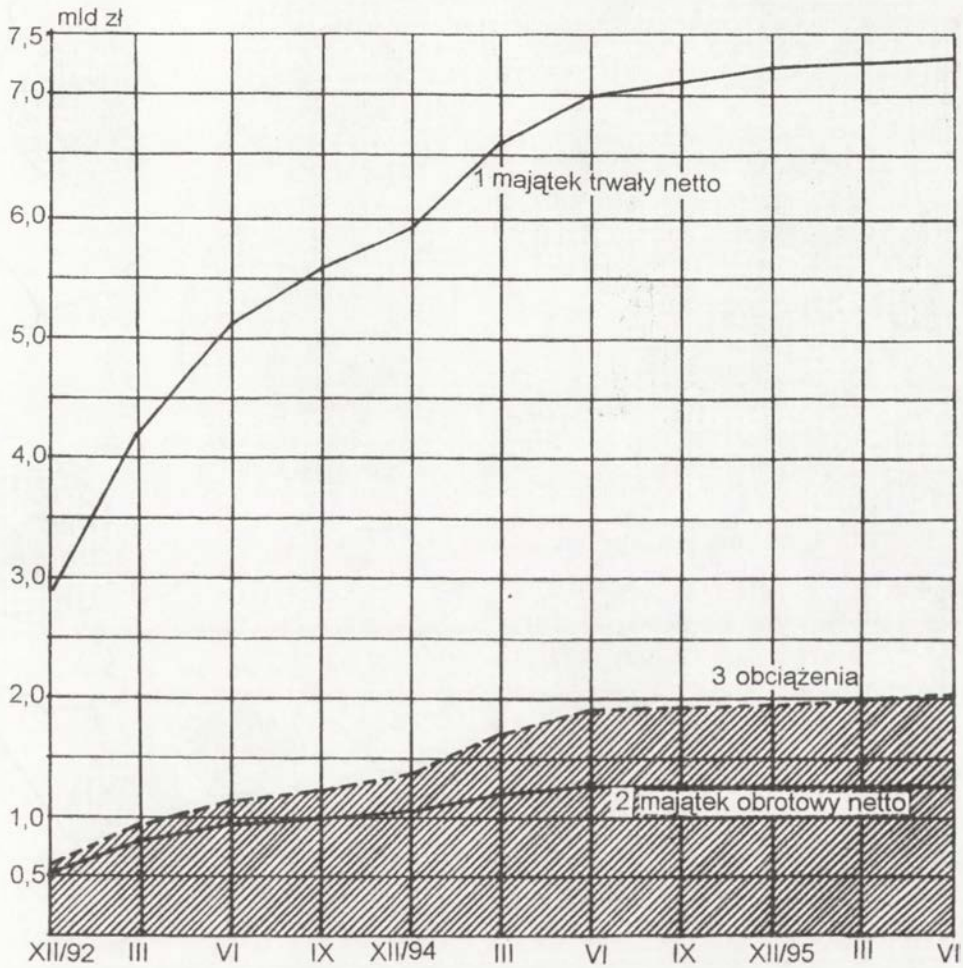

Ryc. 9. Grunty wdzierzawione z Zasobu Własności Rolnej Skarbu Państwa

1. według grup obszarowych, 2. według liczby zawartych umów

Agricultural land rented out from the reserves of the Agency

1. according to the area groups, 2. according to the number of contracts

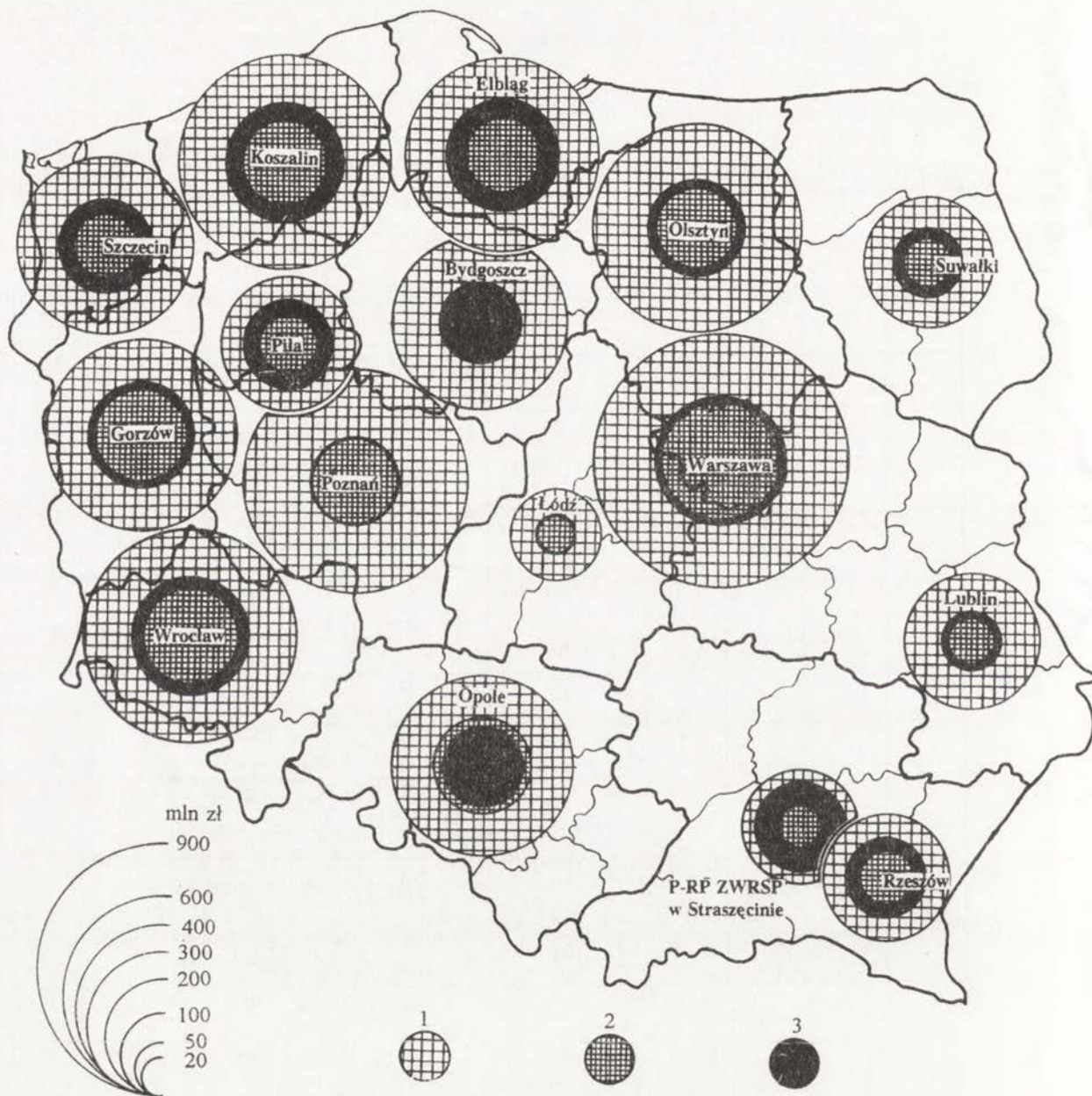

Ryc. 11. Wartość majątku trwałego, majątku obrotowego oraz zadłużenie gospodarstw
Własności Rolnej Skarbu Państwa w latach 1992-1995

1. majątek trwały netto, 2. majątek obrotowy netto, 3. obciążenia

Value of the fixed assets, floating capital and debts of farms at the disposal of the Agency

1. net fixed assets, 2. floating capital, 3. liabilities / debts /

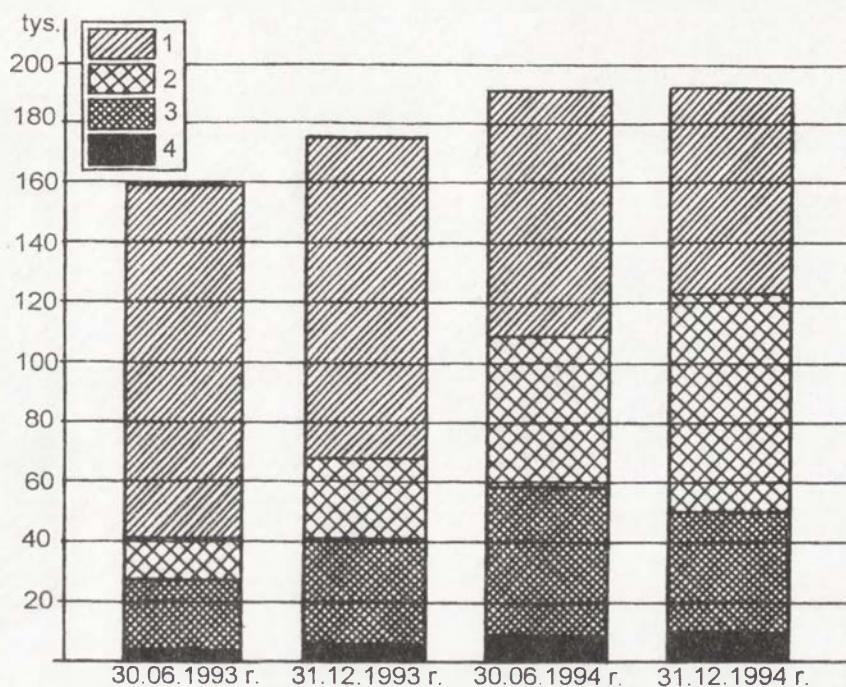
Ryc. 12. Wartość majątku trwałego, majątku obrotowego oraz zadłużenie gospodarstw
Własności Rolnej Skarbu Państwa (stan 30.06.1995)

1. majątek trwały netto, 2. majątek obrotowy, 3. obciążenia

Do Oddziału Warszawskiego AWRSP należą gospodarstwa hodowlane w całym kraju
Value of the fixed assets, floating capital and debts of farm at the disposal of the Agency

1. net fixed assets, 2. floating capital, 3. liabilities /debts/

Warsaw branch of the Agency encompasses all the livestock farms in the country

Ryc. 13. Zmiany zatrudnienia związane z restrukturyzacją PGR w latach 1993-1995

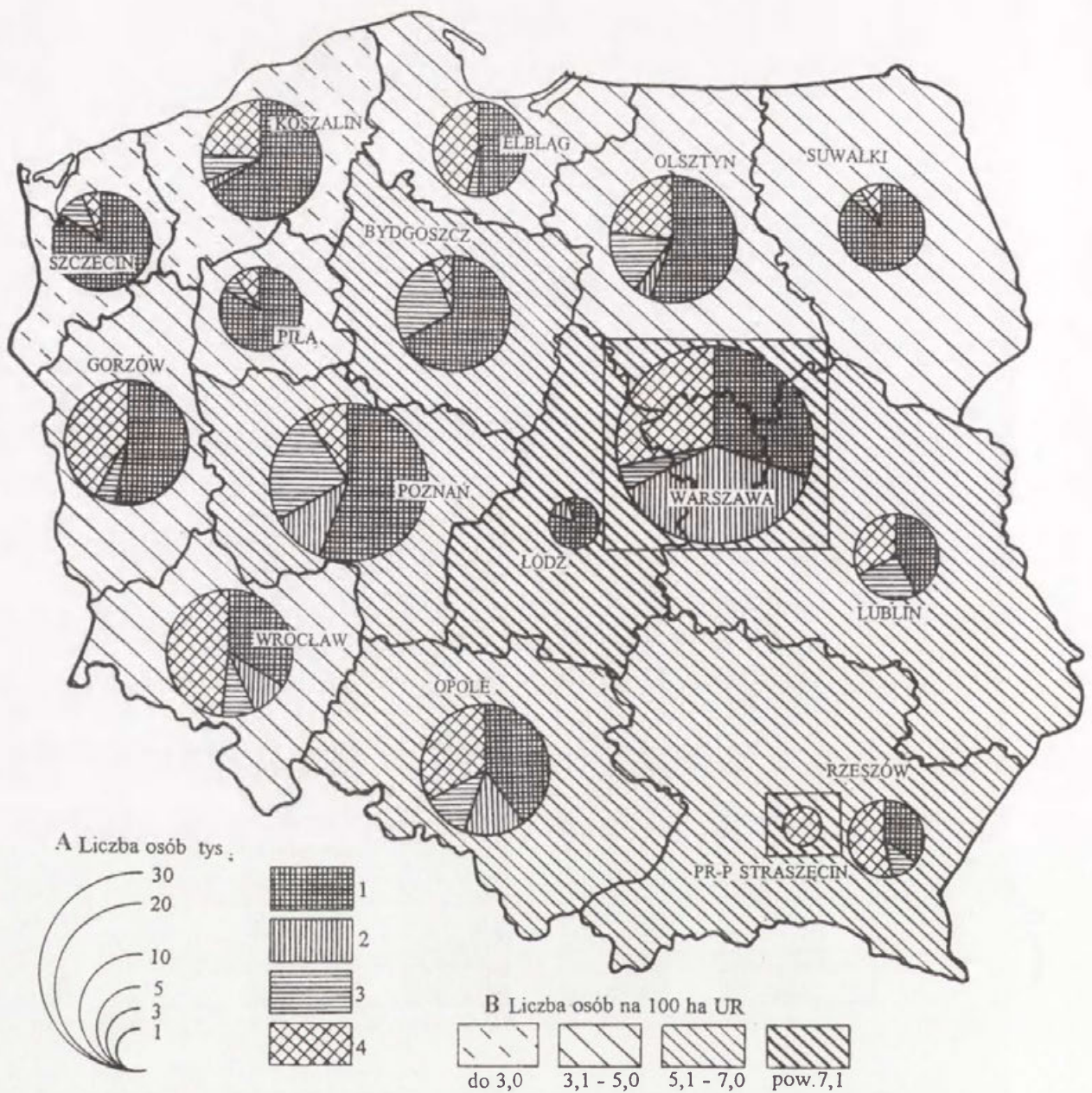
1. zatrudnieni w gospodarstwach rolnych Skarbu Państwa, 2. zatrudnieni u nowych właścicieli i dzierżawców

3. przeszli na emeryturę i rentę, 4. zwolnieni

Employment changes connected with restructuring of the state farms 1993-1995

1. persons employed in the farms of the State Treasury, 2. persons employed by the new owners and leaseholders,

3. persons retired and pensioned, 4. persons laid off

Ryc. 14. Zatrudnienie w gospodarstwach zorganizowanych na gruntach Zasobu Własności Rolnej Skarbu Państwa (stan 31.12.1994)

A Liczba osób

1. zatrudnieni w gospodarstwach rolnych Skarbu Państwa, 2. zatrudnieni u nowych właścicieli i dzierżawców, 3. przeszli na emeryturę i rentę, 4. zwolnieni

B Liczba osób na 100 ha UR

Do Oddziału Warszawskiego AWRSP należą gospodarstwa hodowlane w całym kraju

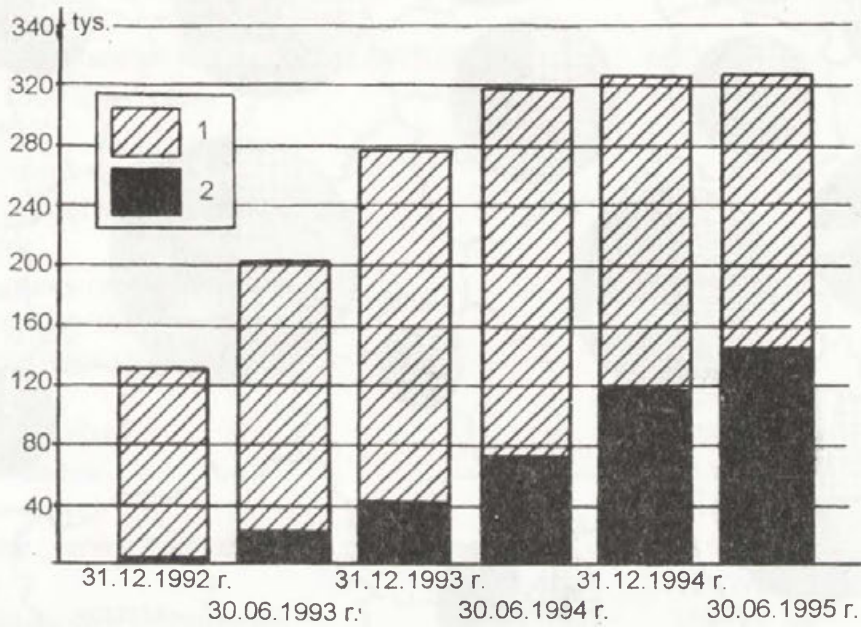
Employment in the farms established on the areas belonging to the Agency

Number of persons

1. persons employed in the farms of the State Treasury, 2. persons employed by the new owners and leaseholders, 3. persons retired and pensioned, 4. persons laid off

Number of persons per 100 hectares of agricultural land

Warsaw branch of the Agency encompasses all livestock farms in the country

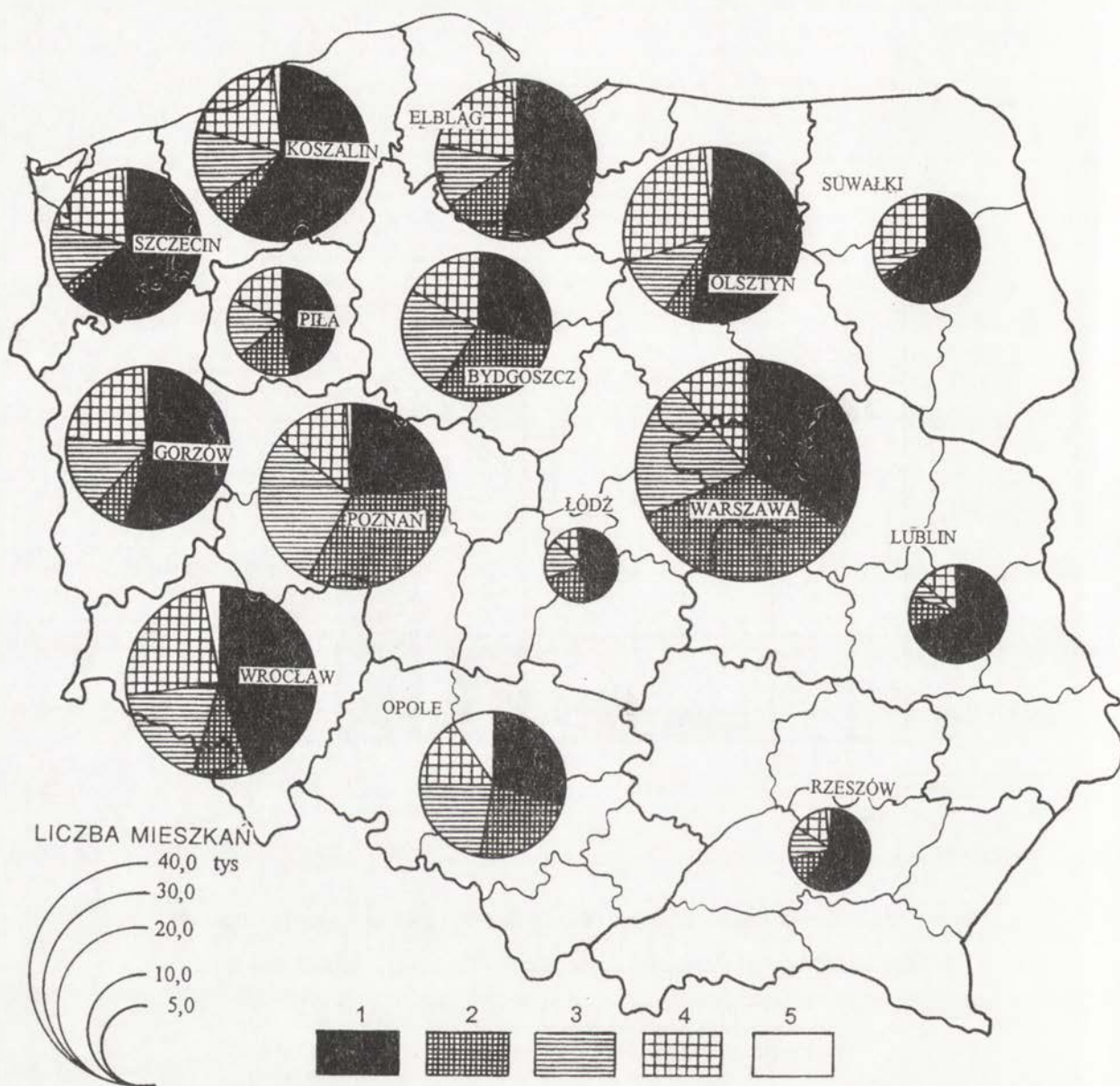

Ryc. 15. Mieszkania Zasobu Własności Rolnej Skarbu Państwa w latach 1992-1995

1. mieszkania Agencji Własności Rolnej Skarbu Państwa, 2. mieszkania sprzedane

Apartments at disposal of the Agency 1992-1995

1. apartments at disposal of the Agency, 2. apartments sold

Ryc. 16. Mieszkania Zasobu Własności Rolnej Skarbu Państwa (stan 30.06.1995)

Liczba mieszkań

1. sprzedane i nieodpłatnie przekazane, 2. zamieszkałe przez pracowników gospodarstw rolnych Skarbu Państwa, 3. zamieszkałe przez emerytów i rencistów, 4. zamieszkałe przez innych, 5. pustostany
Do Oddziału Warszawskiego AWRSP należą gospodarstwa hodowlane w całym kraju

Apartments at disposal of the Agency

Number of apartments

1. apartments sold and given over at no cost,
2. inhabited by persons employed on farms the State Treasury,
3. inhabited by retired and pensioned persons, 4. inhabited by other persons, 5. uninhabited
Warsaw branch of the Agency encompasses all the livestock farms in the country

Aneks

Przekształcenia rolnictwa państwowego wg stanu z 31.12.1996 r. (wg Raportu z działalności AWRSP w 1996 r.)

I. Przejęte grunty i majątek z byłych ppgr i grunty z PFZ

1. Powierzchnia gruntów przejęta przez AWRSP	4 506 tys. ha	
w tym: z 1666 byłych ppgr	3 750 tys. ha	83,3%
z PFZ	570 tys. ha	12,6%
z innych tytułów	186 tys. ha	4,1%
2. Struktura przejętych gruntów:		
użytki rolne	3 804 tys. ha	84,5%
w tym: grunty orne	2 936 tys. ha	
trwałe użytki zielone	846 tys. ha	
lasy, grunty leśne i zadrzewione	146 tys. ha	3,2%
w tym lasy	87 tys. ha	
grunty pod wodami	328 tys. ha	7,3%
w tym: jeziora	261 tys. ha	
stawy	44 tys. ha	
inne grunty (tereny komunikacyjne,osiedlowe itp)	114 tys. ha	2,5%
nieużytki	114 tys. ha	2,5%
3. Grunty odłogowane i ugorowane	396 tys. ha	
w % przejętych gruntów ornych	13,5 %	
4. Majątek trwały przedsiębiorstw netto (wartość księgowa)	7 303,8 mln zł	
5. Majątek obrotowy przedsiębiorstw	1 295,5 mln zł	
6. Liczba mieszkań przejętych przez AWRSP	329,9 tys.	
7. Liczba przejętych obiektów przemysłu rolno-przetwórczego	2 950	
w tym: gorzelnie, winiarnie i browary	857	
suszarnie zbóż i zielonek	898	
mieszalnie pasz	716	
masarnie i rzeźnie	269	
młyny i kaszarnie	31	
chłodnie	74	
8. Liczba obiektów handlowych i usługowych	573	
w tym: sklepy	415	
hotele i zajazdy	118	
restauracje i bary	40	
9. Liczba obiektów socjalno-kulturalnych i sportowych	648	
10. Liczba obiektów zabytkowych	2 192	

II. Zagospodarowanie gruntów i majątku Zasobu WRSP

1. Grunty rozdysponowane w sposób trwały	526,0 tys. ha	11,7%	przejętych gruntów
w tym: przez sprzedaż	432,0 tys. ha	9,6%	
nieodpłatne przekazanie	85,0 tys. ha	1,9%	
w tym: gminom	7,0 tys. ha		
Lasom Państwowym	39,0 tys. ha		
os. prawnym kościołów	28,0 tys. ha		
innym	11,0 tys. ha		
wniesienie jako aport do spółek	9,0 tys. ha	0,2%	
2. Grunty pozostające we władaniu AWRSP	3 980,4 tys. ha	88,3%	przejętych gruntów
w tym: wydierżawione	2 928,0 tys. ha	65,0%	
administrowane	268,1 tys. ha	6,0%	
w zarządzie i wieczystym użytk.	65,3 tys. ha	1,4%	
do rozdysponowania:	718,8 tys. ha	15,9%	
w tym:			
w tymczasowym zarządzaniu	5,9 tys. ha		
w innych jednostkach Agencji	291,3 tys. ha		
powierzone do zagosp. gminom	242,7 tys. ha		
powierzone do zagosp. innym	38,7 tys. ha		

3. Struktura sprzedanych gruntów (bez umów na dzierżawę gruntów pod budynkami itp.)

Grupy obszarowe w ha	Liczba umów na sprzedaż gruntów		Powierzchnia gruntów sprzedanych	
	liczba umów	%	ha	%
do 1	28 524	53,0	11 234	2,7
1 - 10	18 837	35,0	64 448	15,7
10 - 100	6 026	11,2	148 789	36,2
100 - 500	376	0,7	89 314	21,7
500 - 1000	81	0,1	55 996	13,6
ponad 1000	23	0,04	41 503	10,1
razem	53 867	100,0	411 285	100,0

4. Sprzedaż gruntów cudzoziemcom:

liczba zawartych umów - 15

powierzchnia gruntów sprzedanych - 150 ha

sprzedaż gruntów spółkom prawa handlowego z mniejszościowym kapitałem - 14 000 ha

5. Struktura wdzierzawionych gruntów (bez umów na dzierzawę gruntów pod budynkami, wyodrębnionymi obiektami, wodami itp.)

Grupy obszarowe w ha	Liczba umów na dzierzawę gruntów		Powierzchnia gruntów dzierzawionych	
	liczba umów	%	ha	%
do 1 ha	82 448	48.5	41 821	1.3
1 - 10	67 774	39.8	195 261	6.1
10 - 100	14 905	8.7	418 944	13.0
100 - 500	3 424	2.0	845 317	26.4
500 - 1000	1265	0.7	873 970	27.3
ponad 1000	483	0.3	825 979	25.9
razem	170 299	100.0	3 200 691	100.0

6. Rozdzysponowanie gruntów Zasobu WRSP poprzez dzierzawę:

- grunty zaoferowane do dzierzawy 4 699 tys. ha
- grunty wdzierzawione 3 433 tys. ha
- grunty wycofane z dzierzawy 505 tys. ha
- grunty w dzierzawie 2 928 tys. ha
- liczba zawartyh umów 171 439
- liczba umów rozwiązanych 33 616

7. Grunty wdzierzawione cudzoziemcom: powierzchnia dzierzaw spółkom z większościovym kapitałem zagranicznym - 93 000 ha (3,2% gruntów dzierzawionych)

8. Gospodarstwa administrowane:

- powierzchnia: 268,1 tys. ha, w tym 40 tys. ha jezior i 13 tys. ha stawów

- liczba gospodarstw 199
 - w tym: ogólnorolnicze 132 rybackie 29
 - szklarniowe 3 fermy 1
 - obsługi rolnictwa 20 łowieckie 6
 - pozostałe 3 usługowe 5

- obiekty rolno-przemysłowe: 335

- w tym: gorzelnie, winiarnie i browary 56
- suszarnie zbóż i zielonek 135
- mieszalnie pasz 84
- masarnie i rzeźnie 34

- obiekty usługowe 55

- w tym: hotele i zajazdy 19
- restauracje i bary 6
- sklepy 30

- obiekty socjalne, kulturalne i sportowe 72

- zespoły dworskie i pałacowo-parkowe 347

9. Jednoosobowe Spółki Skarbu Państwa

- powierzchnia: 6 tys. ha jako aport AWRSP i 283 tys. ha w dzierżawie	
- liczba gospodarstw	143
w tym: specjalizujące się w hodowli roślin	38
specjalizujące się w hodowli zwierząt	65
związane z treningiem koni	3
gospodarstwa komercyjne	37
- obiekty rolno-przemysłowe	198
w tym: gorzelnie, winiarnie i browary	61
mieszalnie pasz	66
suszarnie zbóż i zielonek	40
masarnie i rzeźnie	13
- obiekty usługowe	63
w tym: hotele i zajazdy	18
restauracje i bary	2
sklepy	43
- obiekty socjalne, kulturalne i sportowe	156
- zespoły dworskie i pałacowo-parkowe	160

10. Mieszkania przyjęte przez AWRSP

	329,9 tys.	
w tym: mieszkania sprzedane	206,9 tys.	62,7 %
mieszkania przekazane nieodpłatnie	2,4 tys.	0,7%
mieszkania pozostające w Zasobie WRSP	120,6 tys.	36,5%

Mieszkania pozostające w Zasobie WRSP zamieszkałe przez:

- pracowników gospodarstw	24%
- emerytów i rencistów	31%
- innych najemców	41%
- niezamieszkałe	4%

III. Zatrudnienie w gospodarstwach zorganizowanych na gruntach Zasobu WRSP

- pracujący ogółem	126 444
w tym: w gospodarstwach Skarbu Państwa	17 708
w tym: w tymczasowym zarządzie	1 144
w administrowaniu	16 564
w jednoosobowych spółkach Agencji	21 210
u dzierżawców	87 523

Informacje dla autorów i czytelników

„Zeszyty IGiPZ PAN” ukazują się w standardowym nakładzie 120 egzemplarzy (w tym 10 autorskich).

Sprzedaż publikacji IGiPZ PAN prowadzą księgarnie:

- ORWN-BIS, ul. Twarda 51/55, 00-818 Warszawa, tel. 69 78 835, czynna od poniedziałku do piątku w godz. od 10 do 18 oraz w sobotę od godz. 10 do 14

- ORWN, Pałac Kultury i Nauki, Warszawa.

Wymagania techniczne stawiane pracom składanym do druku w serii „Zeszyty IGiPZ PAN”

Tekst i tabele należy przygotować na dyskietce (3,5” Microdisks) w programie WORD 7.0 lub 6.0, podpisy pod ryciny w języku polskim i angielskim powinny być umieszczone w oddzielnym pliku, ryciny (opracowane komputerowo lub na kalce) w postaci czystorysów gotowych do druku.

Do każdej pracy w języku polskim należy dołączyć streszczenie angielskie (1-2 strony) oraz abstrakt (3 - 4 zdania) i słowa kluczowe (3 - 4), również w języku angielskim.

1995

29. PIOTR EBERHARDT - **Zagadnienia ludnościowe obszaru byłych Prus Wschodnich.**
30. ZYGMUNT BABIŃSKI, MAREK GRZEŚ - **Monografia hydrologiczna zbiornika stopnia wodnego Włocławek.**
31. JERZY GRZESZCZAK - **Przestrzenne zróżnicowanie społeczno-gospodarcze "północ-południe" w krajach Unii Europejskiej - Wielka Brytania, Niemcy, Francja.**
32. ANDRZEJ GAWRYSZEWSKI - **Rynek pracy Warszawy i województwa warszawskiego 1990-1993.**
33. TERESA KOZŁOWSKA-SZCZĘSNA, BARBARA KRAWCZYK, KRZYSZTOF BŁAŻEJCZYK -
34. **Warunki bioklimatyczne Supraśla.**
34. PIOTR KORCELLI - **Regional patterns in Poland's transformation: the first five years.**
35. EWA NOWOSIELSKA - **Bezrobocie - przegląd aktualnych tendencji, problemów i wyników badań (w krajach rozwiniętych).**
36. ROMAN SZCZĘSNY - **Przemiany struktury przestrzennej rolnictwa Polski 1989-1992.**

1996

37. ANNA BEATA ADAMCZYK - **Charakterystyka wiatrów silnych i bardzo silnych w Polsce;**
JAROSŁAW BARANOWSKI - **Wielkość zachmurzenia w Warszawie w zależności od cyrkulacji atmosferycznej.**
38. HALINA POWĘSKA, TOMASZ KOMORNICKI - **Przejścia graniczne: Kostrzyn, Słubice, Świecko, Gubin - podstawowe funkcje i strefa oddziaływania na terenie Polski i Niemiec;**
JOANNA PAPIS, TOMASZ KOMORNICKI - **Miasto Duszniki Zdrój jako gmina przygraniczna.**
39. LESZEK KOLENDOWICZ - **Burze na obszarze Polski Północno-Zachodniej w świetle częstości występowania różnych typów cyrkulacji atmosfery.**
40. ROMAN SZCZĘSNY - **Rolnictwo i gospodarka żywnościowa w okresie restrukturyzacji 1989-1994.**
41. **Aglomeracje miejskie w procesie transformacji: I - pod red. PIOTRA KORCELLEGO.**
42. **Aglomeracje miejskie w procesie transformacji: II - pod red. PIOTRA KORCELLEGO.**

1997

43. **Aglomeracje miejskie w procesie transformacji: III- pod red. PIOTRA KORCELLEGO.**
44. **Aglomeracje miejskie w procesie transformacji: IV- pod red. PIOTRA KORCELLEGO.**
45. **Aglomeracje miejskie w procesie transformacji: V - pod red. PIOTRA KORCELLEGO.**
46. **Aglomeracje miejskie w procesie transformacji: VI - pod red. PIOTRA KORCELLEGO.**
47. PIOTR EBERHARDT - **Problematyka narodowościowa Estonii.**

PL - ISSN 0867-6836
WYDAWNICTWA IGI PZ PAN, WARSZAWA

<http://rcin.org.pl>